

KULTURÁLIS ÉLET GYIMESBEN

Népművelés és a kultúra terjesztése az idők folyamán.

Gyimes napjainkig hordozza akarva- akaratlanul a többi erdélyi magyar régiókhöz viszonyítva a hátrány, az elmaradottság jegyeit. Ez az igazság minden lokálpatriotizmusunk ellenére is! Ez a valamikor csak pásztorkodó, állattartó, meg erdőlé népcsoport nem az írásbeli kultúrájáról volt híres, de igen erős oldala volt a szóbeliség! És ez a „patak ország” földrajzi fekvése következtében is egy elszigetelt világ volt. Csakis így magyarázható a gazdag, sokoldalú szinte napjainkig megőrzött népi kultúrája. Gondolunk itt a hagyományos állattenyésztési szokásokra, a kétlakiság máig megőrzött formájára, a kalibázásra, a tejfeldolgozásra, de ide tartoznak a népi állat és embergyógyítás hagyományos módszerei, a gyógyfüvek ismerete, a ráolvasások, az állatmegvédő praktikák, kaláka rendszerük egymás megsegítésében. És itt még csak a munkaszokásaikról tettem említést! De hagyományokra épültek és nem szokás kódexekre a gyermeknevelési és házassági szokásaik. Ezek közül elég ha csak egyet megemlítek: az udvarlás, a guzsalyaskodás szokását, amelyet egyfajta próbaházasságnak is tekinthetünk, és amelyik hozzájárult ahhoz is, hogy a közelmúltig szinte ismeretlen volt itt a házastársak válása. Persze, ehhez hozzájárult az erős vallásosságuk, amely szerencséjükre napjainkig létezik. A táncműveléséről gyűjtemények, könyvek, lemezek, filmek sokasága árulkodik és az 1960-70-es évekig ezt olyan természetesen őrizték és járták a táncalkalmakkor, mint ahogyan azokat később és ma is nap mint nap látjuk a televízióban, a táncházakban. Mi, helyiek csak hálálkodni tudunk azért, hogy ezeket a valódi kincseket felismerték, felgyűjtötték, tárolták, és később újratanították a műfaj főleg magyarországi, de erdélyi szerelmesei is! Bátran mondhatom, reneszánszát éli ma nálunk is az autentikus népi zene és táncmozgalom! Nem csoda, van-e még egy olyan táj, ahol még 1960- ban egy lakodalomban a megszokott táncrend legalább harminc fajta táncot tartalmazott volna? De volt is ahol eltáncolni ezeket, ha arra gondolunk, hogy legalább harmincöt fajta táncalkalom létezett a gyermeklakodalmaktól a kaláka táncokig. Ezek az emberek tudtak a nehéz munkanapok után magafeledten, felszabadultan táncolni, énekelni is. De beszélhetnénk a „fejérmépek” munkáiról is, akik szinte művészi szintre emelték a hímzést, szövést, varrást, amikor magukat, férjeiket, gyermekeiket ünneplő ruhába öltöztették, a maguk készített csodálatos karincákba, hímzett ingekbe, de a falvédőik, díszített rúdi lepedőik, párnafejeik is ma múzeumok, kiállítások megcsodált tárgyai.

De ha ennyi gazdagságról, hagyományról beszélünk, akkor, hogy jön ide az első mondatunkban felvetett „elmaradottság” fogalma?

A válasz egyszerű: úgy, hogy ez létezett és létezik napjainkig, úgy, ahogyan azt már a legnagyobb székely, Orbán Balázs is hibaként rója fel a XIX. század vége felé, amikor Gyimesbe is eljutott: „...

"De annyi jót mondék el a csángókról, hogy végre is valaki szememre hányhatná, hogy a rosszak elhallgatásával csak jó és szép tulajdonságaikat hordom elő, azért, hogy e vád ne érhesen, im felemlítem árnyoldalukat is, mely főleg abban áll, hogy oly kevés közöttük az írástudó, hogy még a falusi előljáróság is alig tudja nevét aláírni, a csángók egyáltalán idegenkednek az iskolától elannyira, hogy gyermekeik iskolázására igen bajosan lehet rábírní, valamint a tudományokat nem kedvelik, úgy a mesterségeket, kézipart sem szívlelik, nem gyakorolják, de a tudomány és mesterségektől idegenkedés megvan minden pásztornépnél, a természet keblén felnőtt ember mindig kerülni szokta a szobába szorítást." A gyermekeket szoktatással, idomítással nevelik, hasznukat veszik korán, a tudományok pedig későre gyümölcsöznek"(Orbán Balázs A Székelyföld leírása- Gyimesi szoros)

Ne menj magasabb iskolába, ne menj hivatalba - mondogatták még az 1940-es években is- hiszen „az Úrnak es egy másik Úr parancsol!” És gondoljuk csak logikusan tovább a

dolgokat: a többi régióhoz viszonyítva is a kultúra tényezők, amelyen az iskola, a szervezett közösségi élet, amelyek a kultúra átszarmaztatását szolgálják, itt legalább kétszáz évet késtek! Nézem például az 1918-1925 adatokat tartalmazó Évkönyvet, amelyben megjelennek civil szerveződésű körök, kulturális egyletek, társaskörök, könyvtárak, amelyek a kultúra terjesztése céljából működtek. Erdély szerte, mint egy 198 ilyen szervezkedés létezett: Oltár-egyletek, Gazdakörök, 75 kölcsönkönyvtár, napilapokat járattak nem csak a városi, hanem a falusi gazdák is, 160 dalegyletet, dalárdát tartottak nyilván(ebben Csík nem nagyon jeleskedett!), de léteztek iparos önképzőkörök, nőegyletek komoly tevékenységekkel, könyvtárak, népkönyvtárak, műsoros teaestek, zongoraest, verses névnapi köszöntők stb. Ezeket általában tanítónők szervezték. De támogatták a magánjavak, közbirtokosságok, egyéni vállalkozók, kereskedők. Tehát létezett közösségi élet. Például, hogy csak kettőt, említsek, Ditróban iparos önképzőkör működött, Csíkszentimréren pedig 1920-ban műsoros teaestet tartottak, zongorazene aláfestéssel, máskor meg mesedélután hallgathattak. De több községet is felsorolhatnék az ilyen tevékenységek névsorából. Bárhol kerestem Gyimes nevét, az alig megalakult közigazgatási elnevezéseikkel, nem találtam nyilvántartott népnevelési tevékenységekről egyetlen adatot sem. Az ellenkezőjéről viszont igen: 1910-ben Gyimesközéplekon a tanköteles gyermekek 77,2%-a nem járt iskolába! Amint látni fogjuk, az iskoláknál szinte háromszáz éves lemaradás észlelhető az iskolaalakítások terén is. Ha Udvarhely környékén, Gyergyó vidékén, Alcsíkon már az 1500, 1600 és 1700-as években iskolák, tanítók, diákok neveivel találkozunk, Gyimesben nem volt, nem létezhetett tanintézmény már csak azért sem, mert ekkor még Gyimes lakatlan terület volt! Tehát ilyen szempontból is óriási időeltolódás létezett, amelyet később, esetleg máig sem lehetett pótolni! Már pedig a kultúra átszarmaztatásának fő formája az iskola. De mi most nem az iskoláról szeretnénk beszélni csupán, hanem az iskola mellett még sok más olyan tevékenységről, amelyek a népművelést a felvilágosodás szellemébe kívánták végezni. Valahogyan olyan módon, ahogy Voltaire, Rousseau elképzelték, vagy Romániában a külföldet megjárt ifjak közül azokra gondolunk, akik létrehozták a Junimea kört, járták az országot, de főleg megszabott helyeken tudományos, kulturális előadásokkal próbálkoztak a köznép kultúrszintjét emelni. A jóakarát megvolt, még akkor is, ha sikertelenségbe fulladt a kezdeményezés. Mi szeretnők megvizsgálni, amennyiben ez lehetséges, azokat a tevékenységi ágakat, amelyek kívülről jöttek, hatottak az egyszerű emberekre a kultúra átszarmaztatásának folyamatában. Mert főleg itt, Gyimesben, óriási hátrány volt az emberek felfogásában, életvitelében más magyar vidékekhez viszonyítva. Főleg egyebek mellett az 1945-ös év utáni időket vizsgálnám meg, amely időszak mellesleg még a „népi demokrácia” nevet is viselte. Mellőzni szeretném a „proletár diktatúra” elnevezést és csak a kultúrára összpontosítanék, de már jó előre látom, hogy ez szinte lehetetlen, hiszen mindenfajta rendszer, politika, igyekszik rátelepedni a kultúrára is! Észlelni fogjuk ezt a dalárdák, színjátszás ajánlott műsorterveiből is. Érdemes áttekinteni, hogy mit is fed a kultúra szó?

A „kultúra” szó a latin „colere” –„művelni” szóból származik és eredetileg a föld megművelésére vonatkozott. Később egy adott társadalomban mindazon ismeretek összességét jelenti, amelyek az emberi közösség összetartozását és fennmaradását biztosítja. Röviden, megszabja, melyek az adott társadalom legfontosabb anyagi, szellemi, viselkedési értékei és normái, amelyek szerint az *ideális* embernek élnie kellene. Ebben fontos szerepe van a *tapasztalatnak*, *öröklésnek*, amelyeket a család és közvetlen közösség biztosít és külső hatásként közrejátszik az *iskola*, *egyház*, *civil intézmény- rendszer*, valamint a mindenkori állam olyan intézményei, amelyek direkt vagy indirekt módon a tömegnevelést szolgálják(kultúrintézmények, házak, szín- és filmszínházak, fesztiválok stb.) Ha minden ideálisan működne a fenti kultúrtevékenyknél, akkor csak civilizált emberekkel volna tele a világ! De ez csak álom maradt, mióta világ a világ!

A kultúra kifejezés a csodálatos magyaryelvnek egyik olyan szava, amely egy sor más szóval társítva, sok eltérő, szétágazó szemantikával bír. Gondoljunk csak a következő szintagmákra: beszédkultúra, viselkedési kultúra, étkezési kultúra, öltözködési kultúra, népi kultúra, magas- kultúra, szubkultúra, kulturális élet, kulturális intézmények, kultúrház, kulturális események, kultúrszomj stb.

A kultúra átszarmaztatása egy társadalomban tudatos tevékenység, az egyén pallérozása. Ha a fenti szintagmákat egyenként is megvizsgáljuk, tanítás, nevelés, idomítás, szoktatás nélkül egyikük sem tökéletes, és szerintünk kismértékben függenek az egyénnel született génektől, amelyek, talán a művészetben és általában a magas kultúrában kaphatnak fontos szerepet. Ezért először a gyimesi iskolák kialakulásáról, későbbi szerepükről szólunk, mint a legfontosabb kultúr- tényezőkről, hiszen a mindenkori tanítók, tanárok az iskola falain kívül is terjesztették a kultúrát valamilyen módon. Adatainkat Szöcs János történész, muzeológus kutatásaira alapozzuk, aki a rá jellemző aprólékossággal és pontossággal tanulmányozta az elemi oktatás helyzetét Csíkszékben 1571 és 1800 között, de külön kutatta a gyimesközéploki iskola alapításának és fejlődésének történetét is 1825 és 1948 között.

A csíkszéki adatok Csík, Gyergyó és Kászon környékének a helyzetét tárják elénk és főleg az elemi oktatással foglalkoznak, valamint az iskolák létéről szóló első híradásokról számolnak be. De szó van a deákokról(latinos kultúrával rendelkező tanult emberek), iskolamesterekről, kántorokról, papokról, azok fizetéséről, a tanrendről, tanévről, iskolalátogatásról stb.

Az első 250 év adatai között hiába keresünk Gyimesre vonatkozó dokumentumokat, hiszen itt még akkor megtelepedett lakosok sem voltak, akik falvakat alkottak volna. "Gyimeslokon, a ma Gyimesvölgyének nevezett területen 1701-1702-től beszélhetünk kevés számú megtelepedett lakosról" állapítja meg Szöcs János. És ezek is a patakok fejében telepedtek le (Kápolna, Ugra, Hidegség) anélkül, hogy faluközösségeket alkothattak volna! Következésképpen még sem iskolájuk, sem templomaik nem voltak.

Ha az első csíki iskolamesterről, a csíkszentkirályi Pál Deákról már 1571-ből létezik egy dokumentum, Gyimesben csak a XVIII. század közepe után beszélhetünk idevaló születésű iskolásokról, akik maguk nem csángók, de lehetséges, hogy elemi iskolát Gyimesben végeztek, majd" a csíksomlyói gimnáziumban folytatták tanulmányaikat.(Anton Schweller, Ioannes Miller, Antonius és Ignatius Fieczyk, továbbá a Filtermeister fiúk és a Deákyakról van szó.) Szüleik mindnyájan a gyimesi vesztegzár-intézetnél vagy a vámhivatalnál szolgáltak. ("Szöcs János- A gyimesközéploki iskola alapítása, története (in) Acta- 2002 Sepsiszentgyörgy, 2002 Múzeum évkönyv, 323. oldal) . Megjegyezném, hogy a Filtermeister és Deákyak leszármazottai máig léteznek Gyimesbükkön és Csíkszeredában.

Ugyancsak Szöcs János tesz említést az első csángó iskolásról, egy Tankó Mihály nevű fiúról 1770-ből, majd 1800-ból a somlyói anyakönyvben egy másik tanulót is felfedez, aki a Tár József névre hallgatott. Tehát létezhetett akkor is elemi oktatás Gyimesben. De csak 1825-ből talált iratok bizonyítják, hogy „ Gyimes Lunkán, Mária Magdolna kápolnájánál lakó Nemzetes Bakman Ignátz V(ice) Kántor Úrnak kérése vala az N(emes) két faluhoz, úgymint Szép-víz(hez) és Sz(ent) Miklóshoz, hogy küs partikulla kaszáló helyecske adatként pénzért...Sie alatt.”(ugyanott, 323. oldal) Tehát ekkor, Szöcs János szerint, Gyimeslokon(Ma megállói rész) a Mária Magdolna- kápolna mellett iskola működött. Ezt még igazolni látszik egy 1823-ban kelt fontos bejegyzés is a gyimesbükki Domus Historia kötetébe, amely a kutató szerint Szepessy püspöktől származik: "Az iskola intézménye nélkül a gyermekek elvadulnak, vadon nőnek fel" A püspök ekkor ígéretet tett" egy deáknak nevezett iskolamester (tanító) fizetése garantálására" Íme az egyház nélkülözhetetlen szerepe az iskolák létrehozásában és fenntartásában! Nem tudhatjuk, nincs rá adatunk, hogy hányan „művelődhettek" a püspök úr által megígért iskolában, mert, bizony 150 évvel később is panaszkodtak a tanítók, plébánosok a gyenge iskolalátogatásra és még az sem vigasztalhat, hogy ez a kezdetekben így volt az egész székelyföldön! De az már szomorú, hogy az iskolát egészen az 1950- 60-as évekig kevésbé

értékelték és még a tehetséges gyermekek továbbtanulásáért is közelharcot kellett, hogy vívjon a tanító a szülőekkel. Fő foglalkozásukból, a pásztorkodásból adódott az a hozzáállás az iskolalátogatáshoz, miszerint a harmincas-ötvenes években is, nem azt mondták, hogy „négy osztályt végeztem”, hanem „négy telet jártam iskolába”. Az év három évszakában pásztorkodott és a ház körül tevékenykedett a gyermek. Ebben is volt valami jó: mindenkinek megvolt a családban a munkája, dologra szoktak a gyermekek és nem volt annyi téblábaló, lógó gyermek és fiatal, mint napjainkban.

Ha a csíki első adatokat összevetjük az első gyimesi adatokkal, láthatjuk, hogy már startból Gyimesben 254 évet késett az oktatás! És ez minden, de abszolút minden téren érzékeltette a hatását. Világos, hogy az ide csángáltak a patakok fejében húzódtak meg, maguknak lakhelyeket kerestek, a közeli erdőket pedig kaszálós területekké tisztították, mert már jól látták, hogy ez a vidék bizony csak állattartásra alkalmas. Kérdem én, miért lett volna igény az iskolára, amikor annyi tennivaló akadt itt, amit el kellett végezniük az új telepéseknek? És mindent megtanulhattak az akkori szinten a családban, a környezetben, ahol éltek. Mert az állattartást, az állat szeretetét már kisgyermek korukban elsajátították és bármennyire összezavarta ezt az érzést az erőltetett iparosítás és modernizáció, még ma is vannak gazdák, akik becézik, simogatják állataikat, beszélgetnek azokkal, hiszen 200 valahány éve minden elődjük állatszerető volt és az állatok után éltek! Hagyományos, nagy családokban élve, a fiatalok az elődöktől, a tapasztaltaktól vették át az önellátó gazdálkodás minden fortélyát, a munkák menetét, sorrendjét, eszközök készítését, sőt az állatok gyógyítását is. De így sajátították el, majd tovább adták a népi kultúra elemeit is: viselkedési szabályokat, munkakultúrát, étkezési rendet, ünnepköröket, később pedig a katolikus egyház igaz hívei maradtak annyira, hogy például Felsőlokon ők maguk építették fel templomukat. Hadilábon álltak az írásossággal, de gazdag népi kultúrát halmoztak fel és szinte napjainkig megőrizték azt! Nemhiába tartották és tartják a külföldi néprajz, népzene és általában a hagyományos népi kultúra tanulmányozói valódi paradicsomnak a Gyimesvölgyét! Igaz, sajnos igaz, hogy ez a gazdag és hagyományos népi kultúra évtizedek óta apadóban van. Lám, még a tiszta források is elapadnak. Először a táncalkalmak, majd a táncok, a valódi, idevaló népzene igénye halt ki, majd a nagyobb és kisebb családi közösségek mentek csődbe, igen így akartam mondani: csődbe mentek, mert valaki nem rég, az öregebbeknek egy régi mintára akarta a „megyézéseket” és a kosaras bált feléleszteni és a többszöri próbálkozása is hiábavalónak bizonyult. Pedig mi, 70- 80 évesek történelmet az öregektől még a megyézésekben tanultunk. Ott hallottunk gyászos Galiciáról, Boberdóról, a Don-kanyarról és Szent Lászlóról, valamint Mátyás királyról. Itt kell szólnom két tényezőről, amelyek nélkül ma a gyimesi népi kultúra felmérhetetlenül szegényebb lenne:

1. Olyan emberek ténykedése, akik valamilyen indítékból felismerték a bűvös huszanegyedik óra utolsó félórájában, hogy micsoda érték van itt halálra ítélve.
2. Még éltek a híres zenészdinasztiák markáns képviselői, akik ismerték a gyimesi táncrend zenéjét, sorrendjét. És az 1960-as, 70-es években még az öregek, a régi jó táncosok is be tudták mutatni ezt a táncrendet, hiszen akkor kezdett behatolni az idegen zene, a táncrendet már a fiatalok nem ismerték. A zenészeket a 70-es évektől egyre ritkábban hívták zenélni, és eljött az idő, amikor csak a katonabúcsúztatókon zenéltek, hiszen az új, fúvos, harmonikás, szaxofonos zenészek nem ismerték a sok gyönyörű katonakísérő keservest, amelyektől úgy október táján, reggelente, hangos volt Gyimes völgye! Igaz, a legények is, akiket kísérték, sokszor nem értették a szöveget, de kísérték őket az idősebbek, akik még egy másvilágban is éltek, katonáskodtak, háborúztak. De hogy is érthették volna ezek a Trianon árvái az ilyen szövegeket:

Románia felé nem tudjuk mi az utat,
 Örmester úr, mutassa meg az utat.
 Megmutatom, jó fiaim, én is elmegyek,
 A jó Isten tudja, ki jó vissza veletek...

Szólnak az ágyuk, ropognak a masingeverek
Most válik meg, babám, mit ér egy csángó gyerek...

Vagy: Édesanyám, ha fel akarsz keresni,
Doberdói nagy hegy alá gyere ki.
Megtalálod síromat egy kőszikla alatt,
Öreg édesanyám, kisírhatod magadat.

Persze, volt ötletességük is, és némi történelmi tudásuk, amit szintén az öregektől vettek át. Tudták, hogy Ferenc József valamivel korábban élt, nevet cseréltek az énekben is így fújták:

Sztálin Jóska, ha behív katonának,
Adjon lovat, hogy én gyalog ne járjak.
Ha lovat ad, adjon szürkét, soha se barnát,

Lányok közül sem szerettem a csalfát... Gondolták, az is Jóska, ez is Jóska, abból olyan nagy baj nem lehet. Mert azért már megszólították őket a hatalom emberei, hogy irredenta énekeket ne énekeljenek. A baj csak az volt, hogy ők már vagy még nem tudták, mi fán terem az irredenta! Észrevétlenül is, a második tényezőről kezdtem beszélni, mert ezt tartom nagyon fontosnak! Mi lett volna, ha valamerre elvándoroltak volna ezek a zenészek és nem lett volna, aki zenét szolgáltatson a táncrendhez? Ez annyira bonyolult a több, mint harminc fajta táncnál, hogy erre senki nem lett volna képes a zenészeken kívül. Bizonyítás végett a saját esetemet említem meg.

1965-ben Középkokra kineveztek tanárnak. Ugyanebben az iskolában végeztem, akkor még lakodalmakban, minden táncalkalomkor, zenéltek a híres zenészdinasztia tagjai: Pulika Péter és felesége, fia, Pulika János és felesége, Halmágyi Mihályka és felesége Gizella, Zerkula János és felesége, Fikó Régina. Valami már lógott a levegőben, a gyimesi fiatalok is kitekintettek a világba, egyeseknek már nem tetszett a gyimesi hagyományos táncrend, diszkó- zenére vágytak. Mivel a népdalnak és népi táncnak mindig is szerelmese voltam, kihirdettem az iskolában: aki úgy gondolja, hogy ismeri a gyimesi táncrend legalább tíz táncát, azt szívesen várjuk az iskola táncsoportjában. Legalább harminc gyermek jelentkezett! Aztán, 20 év múlva, amikor ezt a felhívást újra megismételtük, két jelentkezőnk akadt. Ez volt az az időszak, amikor a zenészeinket már csak színpadra hívták, esetleg kultúrversenyekre, de a helyi közösségek multságain már más zenélt. Érdekes volt az átmenet, a lakodalmakban több generáció van jelen: az öregebbek, akik a helyi népzene nőtték fel, csak bámulták a klarinétos, szaxofonos, dobos, nagybögős zenét, a fiatalabbak pedig mulattak. Nem mindig volt konfliktusmentes a multság, éjfélját kikövetelték az idősebbek maguknak a lassúmagyarost, a kerekest, a hejszákat, kettőst, csúfost stb. Csakhogy ezeket az új zenészek nem ismerték. Ebből veszekedések, konfliktusok és gyakran verekedések támadtak! Ha a zenekarnak akadt gyimesi tagja is, és mindenki zenészei szerettek volna lenni, betanultak egy néhány könnyebb helyi táncnótát és azzal kedveskedtek az idősebb vendégeknek. Azok egy része járta a táncokat, de csak úgy, halkan azért mindig megjegyezték: jó ez is, de nem olyan, nem a régi!

A hagyományos táncrend újratanulásában nagy szerepe volt a tánc ház mozgalmaknak és a magyarországi nagy érdeklődésnek úgy a kutatók, mint a fiatalság körében. Ők felgyűjtötték, filmezték, feldolgozták és tárolták, majd a fiatalok a tánc házakban, művelődési központokban tanulták és táncolták azokat. Itthon is voltak mozgolódások ilyen téren. A gyimesközéploki első tánc táborban elcsodálkoztak a mi fiataljaink, alig hittek a szemüknek, hogy a magyarországi fiatalok mennyire ismerik, és milyen lelkesedéssel tanulják és táncolják a gyimesi táncokat. Ők is bekapcsolódtak a tevékenységekben, újra tanulták azt, ami a szüleiknek, nagyszüleiknek annyira természetes volt, csoportokat hoztak létre és látva, hogy sikere van külföldön is ennek a táncnak, népdalnak, gyakori vendégei lettek a magyarországi fesztiváloknak és más kulturális rendezvényeknek. Ebben nagy szerepe volt Sára Ferencnek

és feleségének, Zsuzsának, aki még a Táncművészeti Főiskolát is elvégezte és nem csak a sötétpataki felnőtt táncsoportot irányították, szerepeltették külföldön is, hanem a megálló iskolánál tanítják sok év óta a gyermekeket a népi táncra.

Azt nem állíthatjuk, hogy a helyi születésű emberek ne tevékenykedtek volna a népi kultúra élesztgetésében és megőrzésében, hiszen e célból hozták létre és működtették a községi kultúra tanács szervezésében az évente ismétlődő „Csángó folklor fesztivált”, amelyen moldvai, dévai, hétfalusi csángó műkedvelő csoportok szerepeltek, bemutatva saját néptánc és népdal még élő darabjait. Itt öregek és fiatalok szerepeltek és kezdetben szinte teljesen hiányzott a műsorokból a politika. A rajoni, majd megyei illetékes szervei aláírásukkal jóváhagyták a műsorterveket. A gyimesiek is, főleg az idősebbek, a régi táncrendet mutatták be, a fiatalabbak pedig régi csángó népdalokat énekeltek. Különösen a sötétpataki néptáncsoport szerepelt minden alkalomkor és ez a csapat a mai napig sok hazai és magyarországi szereplésével jelen van a táncmozgalmakban, a csapat szíve és legidősebb tagja, Blága Károly (kicsi Kóta) ma már közel 80 éves és magasrendű magyar kitüntetésnek is a birtokosa. A helyi mozsikás dinasztia tagjai is, akikről már beszéltünk, aktív részesei voltak a táncművelésnek. Ha aktív, szervező emberekről akarunk szólni, akkor megemlíthetjük Bilibók Béla, Holló Gábor és Bálint Balázs kultúrigazgatók, Bartos Erzsébet Bilibók Mária tanerők nevét, a 90-es évek után Mihók György kultúrigazgató és László Miklós tevékenykednek a helyi népi kultúra ápolásáért és megőrzéséért. Nem feledhetjük kiemelni a Magyarországról Gyimesbe telepedett házaspár, Sára Ferenc és Varga Zsuzsa tevékenységét sem, akik több odafigyelést érdemelnének a helyi vezetőszervek részéről! Kallós Zoltán néprajz és népzene kutató munkájáról pedig külön szólnunk, hiszen ő önmagában is egy kultúrintézménynek számított Gyimesben is.

Itt még beszélnünk kell arról, hogy mi is történt az annyira gazdag népi kultúránkkal az elmúlt ötven évben. Bár az előbbieken említett kultúrátényezők igyekeztek a hagyományos népi kultúrát élesztgetni (formációk, fesztiválok, tájház stb.) mégis úgy tűnik, hogy az iskolázottság, a civilizáció, kitekintés a világba, a rádió és televízió elterjedése lassan kiszorították a népi kultúra elemeit. Bármennyire nosztalgizunk is, ez a világon a dolgok menetének a rendje: szétestek a valamikor annyira egymásra utalt nagyobb, majd kisebb faluközösségek, minden oldala az életnek itt is változásokat, átalakulásokat szenvedett: munkarendre, foglalkozási szokásokra gondolunk, de kimaradtak a nagy, táncos kalákák, a lopókalákák, a kosaras bálók, a betlehemes játékok, az ajándéktánc, kiürítették a ládákat, amelyekben régebb a saját készítésű ruhadarabokat tartották, apró lejekért elhordták alkalmi felvásárlók a bútorokat, hiányoznak a megyézések, a kalibázás, a kalibás táncok, a két-három napos lakodalom és már nem a helyi népzeneészek húzzák a talpalávalót, hanem idegen zenészek, fiataljaink pedig a diszkóklubban egy öreg adatközlőm szerint” nem táncolnak, hanem rángatóznak” Tulajdonképpen ezek a zenészek akkor haltak meg először, amikor a helyiek nem igényelték a zenéjüket: a mozsikát és gardonyt. Aztán tovább éltették a zenéjük után kutató gyűjtők, külföldiek, fesztiválok szervezői és minden május elsején ők haladtak a felvonulók élén. Ír volt ez a sebre, amit elszenvedtek ők, akik valamikor a falu megbecsült, tisztelt lakói voltak! És az elmúlás őket sem kímélte! 2008-ban kikísértük a temetőbe a híres, külföldön is ismert gyimesi népzeneész dinasztia utolsó képviselőit is: Zerkula Jánost és nejét, Fikó Réginát! Amikor még sokan voltak és valaki eltávozott közülük, a többiek hegedűszóval és gyönyörű keservesekkel kísérték a halottat az utolsó útján.

„Elmenyek a földbe lakni,
Hogy ne taszigáljon senki.
S ojan házat csináltatok,
Ablakit rá nem vágatok.
Sem ajtaja, sem ablaka,
Sem, aki bekopogtatna”

Amikor 2008 nyarán temettük Zerkula János bácsit, még reggel senki nem gondolta, hogy a magyarországi és gyimesi tanítványai őt is a tőle tanult keservesekkel kísérik a temetőbe! Nem élt hiába az, aki tudását másokra ruházta! Mert ők így adták át másoknak is a muzsika szeretetét. Tiszteletképpen álljon itt a nevük elhalálozási sorrendbe:

Pulika Péter és neje 1902- 1978
 Pulika János 1924- 1989
 Halmágyi Mihály és neje Gizella
 Zerkula János 1927- 2008
 Neje Fikó Régina 1920- 2008

Habár az iskola a legfontosabb kultúrtényező, ismervé a mindenkori tanítók és tanárok szerepét az iskolában és az oktatási intézmény falain kívül, amelyeket később megemlítünk, itt különösképpen nem az iskola szerepéről, annak kialakulásáról, fejlődéséről akartunk értekezni, mert megtette azt már nagy hozzáértéssel és sok kutatómunkával Szöcs János történész, muzeológus A gyimesközéploki iskola alapítása, története(1825- 1948), amely megtalálható az Acta-2002- Sepsiszentgyörgy, 2002- Múzeumi emlékkönyvben. Ez szervesen illeszkedik az Elemi Oktatás Csíkszékben 1571- 1800 között, amely a Csíki Székely Múzeum 2007-2008-as Évkönyvében jelent meg, különlenyomat formájában.(1 rész). A rengeteg adat között nem találtunk olyant, amelyik Gyimesre utalna, hiszen akkor még itt nem létezhetett szervezett oktatási forma. Már említettük elébb, hogy a somlyói gimnáziumban megjelennek gyimesi tanulók nevei elszórta, de csak a 19. század második feléből találunk gyimesi kántortanítókról adatokat. Az iskolák fejlesztése, tevékenysége mindenképpen szorosan kötődik az egyházközségek létrejöttéhez, munkájához. A gyimesloki(Középlok, Felsőlok) egyházközség csak 1853-ban önállósul és az első gyimesközéploki tanító Bachman Ignác majd Székely Antal és 1870-73-ban Ferenczy Ignác kántortanító. Őt 1873 elejétől több mint 35 éven át Sata Mihály kántortanító követ. A régi nagy kántortanítók közül még megemlítem az Orbán István nevét, aki 1909-tő egészen 1943-ig szolgált, mint kántortanító Gyimesközéplokon. Közben 1933-ben egy időre kitiltották a román hatóságok még a felekezeti iskolából is, mert a tanfelügyelőség szerint nem ismerte eléggé a román nyelvet. Felhasználva a Szöcs János adatait az iskola látogatásáról abban az időben, illusztrálni szeretném a csángók hozzáállását gyermekeik taníttatásához, amiről már elébb szoltunk:

-Az 1878-79-es iskolai év végén a gyimesloki iskolánál a 149 iskolaköteles gyermekből 34 fiú és 26 leányka állt vizsgára, tehát a gyermekek 40, 26%-a.

-1880-ban Középlokon az 1824 lakosból csupán 104-en tudtak írni-olvasni.

-1900-ban a középloki iskolakötelesek 77, 2%-a maradt távol az iskolától.

Mindezt látták az egyházi előljárók és ezért Gróf Majláth Gusztáv Károly püspök felépíttette az általa adományozott 7000 forintból a ma is imponáns, tornyos megállói iskolát, amelyet 1900 július 22-én ünnepélyesen fel is szentelt. De, amint láttuk, nem csak a kezdetekben, hanem 150 évvel később is, az 1950-es, 60-as években is nehéz volt beiskolázni a gyimesi gyermekek egy részét. És mindezt nehezítette a kezdetekben az imperium váltás is. Itt főleg az 1918-as „régi románvilág” eljövetelére gondolunk, Trianon áldatlan hatására, amely egy olyan megszokott, egyszerű, de nyugodt életvitelt tett tönkre, amelyik értelmetlenségeit az egyszerű logikájukkal soha nem tudták megérteni! Miért jöttek olyan tanítók, akiknek egy szavát nem értik sem a gyermekek, sem az anyák? Mi értelme ennek? Pedig ma már ismerjük azokat a hangzatos ígéreteket, melyek elhangzottak és írásba rögzítődtek még a kezdetekben, a gyulafehérvári nemzetgyűlés alkalmával 1918 december 1-én:

„Teljes nemzeti szabadság az együttlakó népek számára. Mindenik népnek joga van a maga neveléséhez és kormányzásához saját anyanyelvén, saját közigazgatással, kebeléből választott egyének által”

Hogy ebből mi valósult meg, arról nem érdemes itt beszélni! Felidézés képpen még is megemlíteném az egész Erdély elrománosítását, a nyelvvizsgákat, azért, hogy

tisztogathassanak a hivatalokban, a magyar iskolák fokozatos megszüntetését, a rengeteg ortodox templom és kolostor építését szín magyar helységeken is. És ezek az áldatlan dolgok napjainkban is folytatódnak. Ha a népi demokrácia kezdeti, humánus szakaszában kissé fellélegezhetett a magyarság, következett a szörnyű diktatúra, amelyik kétszeresen sújtotta a nemzeti kisebbségeket: társadalmi nyomorral és nemzeti érzéseinek elfojtásával. Mert ki mutat nekem még egy olyan államot, amelyik pénzért, áruként eladja a volt állampolgárait: a zsidókat és a németeket! Minket nem volt, aki megvásároljon. És úgy gondolom, hogy jó is ez így, hiszen mi mindenkinél korábban jöttünk ide és nehezen tudnánk gyökeret eresztetni máshol. A baj csak az, hogy Trianon átka most, 2009 májusában is kísért. Ma sincs a megtűrt, hazátlan bozgorok között Hargita megyében egy olyan személy, aki megfelelne a főtanfolygylői posztra. Mert itt, még ha 80-85%-ban magyarok laknak, akkor is vezetőnek csak az elsőrangú polgár, a román felel meg! Igaz, itt lent, ahol az igazi munka folyik, ott igyekeznek tanerőink is megállni a helyüket! És alulról próbálkoznak építkezni, teremteni. De sajnos, a rejtett nacionalizmus mindig jelen volt Trianon után a mindenkori román politikába, és ami fájdalmas, ez napjainkban sem változott, sőt erősödött. Pedig mennyire bíztunk az Európai Unióba!

Az igazság kedvéért szólnunk kell a második világháború utáni termékeny időszakról, az úgynevezett „népi demokrácia” korszakáról, amikor még kissé puhább volt a proletárdiktatúra, amikor még sokan hittek az újvilág eszméiben, mintha egy újabb felvilágosodás ideje jött volna el, ahol a kultúra közkinccsé válhat. Így gomba módra szaporodtak itt is az iskolák, óvodák, kultúrházak, felnőtt oktatás stb. Úgy nézett ki, mintha 1-2 év alatt akarná az újrendszer behozni a 300 éves lemaradást. A csángók, akik nem értékelték igazából még az iskolát, csak részben örültek az ingyenes bentlakásoknak, tanulási lehetőségeknek. Még nem tudták értékelni azt, hogy az 1948-as tanügyi reform nyomán csak Középlekon 3 – I-VII osztályos iskola és 8 – I-IV oszt. elemi iskola működött: minden lakott patakra, völgybe iskolákat építettek, béreltek, ezek ma is működő iskolák. Ezenkívül a községben a központi iskolánál bentlakás is létezett, ahol a távolabbi gyermekek étkezést, szállást kaptak ingyen! Ma, amikor a pénz az úr, ezt, bizony nehéz elképzelni. Ez az az időszak, amikor csak Középlekorról, 1952 és 57 között végzett tanulók közül négy ügyvéd, öt tanár, hat tanító, egy közgazdász, négy technikus, több könyvelő, egészségügyi középkerület kerül ki, több, mint az előző kétszáz évben! Akkor miért csodálkozunk, ha ezek az emberek bíztak abban a rendszerben? Ami azután történt, az már egy szépnek indult ideológia teljes csődje, amelyik alapjait az osztályharcra, értékek kirekesztésére, szétrombolására, a hagyományok, közösségek szétzüllesztésére építette! És ezt betetőzte egy értelmetlen hadjárat a gyimesiek annyira mély vallásossága ellen. Az ateizmus, amely a kommunista országokban olyan fontos helyet foglalt el, hatástalannak bizonyult a csángók körében. Ma is a templomaik tömve vannak, és ha akadnak is liberális gondolkodásúak, az nem az esztelen, erőltetett gyorstalpalós nevelésnek az eredménye, hanem az emberek sokféleségének és a másság iránti vonzódásaiknak a következménye. Az biztos, hogy sokat ártottak az egyháznak, rombolták az emberek hitvilágát, de egy ezer éves gyökerű hagyomány, hit gyökereit nem lehet holmi alapozatlan jelszókkal kitépni! Sajnos, a rombolás eredményeinek erkölcsi következményei is vannak!

A mindenkori politika igyekezett az itt dolgozó tanerőket a saját propagandája szolgálatába állítani. És nem is voltak kevesen, mert csak Középlekon több mint 60 tanerő dolgozott., akik gyakran kerültek ellentmondásos helyzetbe: hívó, keresztény szülők gyermekei, akik neveltetésüknél fogva sem voltak aktivista típusok, olyan előadásokat kellett, hogy tartsanak a falvakban, amelyekkel szembekerültek a szülőkkel is! Így került sor a tekintélyük csorbulására is, hiszen valamikor a kántortanító nemcsak az iskolában volt jelen, hanem a templomban is.

A továbbiakban kultúrtörténeti módszerekkel igyekszünk bemutatni olyan tevékenységeket a gyimesiek életében, amelyek kívülről hatottak ezekre a közösségekre és céljaik ugyanazok voltak, mint a korábbi felvilágosodás híveié: szellemileg, a kultúra eszközeivel betörni ebbe a paraszti zárt világba, ahol száz évekre visszamenőleg alig változtak a szokások, hagyományok, népviselet, hiedelemvilág és általában a népi kultúra. Ehhez népnevelésre volt szükség. És a legelején, bizony az egyetlen tényező a pap volt, aki nevelte is a prédikációival és tanácsaival a nagyon vallásos gyimesi embereket. Ugyanakkor megjelennek a kántortanítók Akik a templomba és az iskolában is szolgálnak, tevékenykednek. Bátran kijelenthetjük, hogy a kántortanítók messze felülmúlták a mástípusú tanítóképzők végzettjeinek színvonalát! Sok mindenhez értettek, amire szüksége volt a falusi gyermeknek. Főerősségüknek a zenei képzettségük bizonyult, amelyet később mint kórus vezetők is érvényesíteni tudtak. De értettek a gyümölcsfa nemesítéshez, gazdálkodáshoz is. Ettől fogva beszélhetünk Gyimesben külső kulturális ráhatásról a tömegek nevelésében és általában, ha kissé igényesnek is tűnik a kifejezés, a „magas kultúra” terjesztéséről. Hogy milyen úton történt ez a külső ráhatás, kik végezték azt, általában a műsortervekről, politikai megrendelésekről igyekszünk szólni a következőkben. Mi a kultúra terjesztésénél megvizsgáljuk a következő kulturális tényezőket történelmi sorrendbe:

1. A műkedvelő színjátszás rövid története Középlokon
2. Kórusmozgalom Gyimesközéplokon
3. Más, államilag is támogatott kultúr- tényezők: Filmvetítés, könyvtárak, könyvvél végzett munka.
4. Egyéb tevékenységek, amelyeket felsőbb utasításra, mozgósító céllal végeztek az értelmiségiek a község területén.

I. Az amatőr színjátszás története Gyimesközéplokon

A paraszti és városi tradicionális és modern kultúrának számos látható érintkezési pontja van. Ilyen, többek között, a színjátszás is.

Az amatőr színjátszást olyan tevékenységek előzték meg, amelyek magukban hordozták a műalkotások és általában a színjátszás elemeit, mint párbeszéd, rendezői utasítások, öltözet, mozgás, beszédtechnikai kérdések, a közönség előtti alakoskodó bemutatás. Itt a következőkre gondolunk:

- a.) Betlehemes játékok: Karácsony előtt mintegy két hónappal a „rendező” a saját házához összehívja azokat a szereplőket, akikre gondolt a betlehemes játékok betanításához, és akik megfeleltek a következő személyek közönség elé varázslásához (korban, hang, testfelépítés)

Szent József- a rendező, maga

Mária – egy fiatal, jó hangú, jó viseletű asszony vagy lány, akit nem szólhat

meg a falu.

Király- jó hangú, jó megjelenésű fiatal férfi

Két katona a király mellett- fiatal legények

Kéredző katona- legény

I pásztor

II. pásztor

III. öreg pásztor

Angyal- fiatal, jól éneklő lány

„, Hammas „- tréfa csináló, alakoskodó, ötletes maszkurás alak.

Mindenki maga gondoskodott a megfelelő öltözetről és a szükséges használt eszközökről. A három pásztor és a hammas maszkokat, csengettyűs, zörgős botokat készítettek, földig érő kifordított gyapjas bundát kértek kölcsön, ha ilyesmi nem volt a háznál, nagy báránybőr kucsmát tettek a fejükre, bocskort vagy bakancsot húztak a lábukra. Egyikük, legtöbbször az

öreg, kötelező módon tudott furulyázni. Ez akkor nem okozott gondot, mert minden háznál volt furulya és citera. A katonák szalagokkal átkötött kereksapkát, valamilyen egyenruhát szereztek (tűzoltó, katona, rendőr, erdész), oldalukon kard volt, és ameddig csak rájuk nem szólt a hatalom, keresztben átkötött piros- fehér- zöld szalagot viseltek. Valaki hozzáértő készített egy fél méter magas kápolnát, keresztel a tetején, egy ajtóval. Ahová csengettyűt tettek, és ott mondták be a pásztorok az ajándékot a kisded Jézusnak.

A király koronát, palástot visel, Mária, Szent József és az angyalok, az imakönyvekben található képekhez hasonló öltözetet készítettek maguknak.

A játékok szövege régi kalendáriumokban, füzetekben jelent meg és kevés eltéréssel hasonló volt a magyar vidékeken. A gyimesi változat legközelebb a kászoni betlehemes játék szövegéhez állt. A faluban, füzetekbe másolva családoknál fellelhetőek voltak ezek a szövegek, ahonnan betanulták minden évben a rendező felügyeletével a szereplők. Az énekes betéteket kotta nélkül terjesztették, de szinte mindenki már gyermekkorától ismerte azokat. Főleg a pásztorok szövegeibe sok alkalmi, a mindennapi pásztor élethez kötődő szöveg vegyült, a nyárról, a pásztorkodás nehézségeiről, természetéről, a gazdákról.

A kiválogatás után, mint a színészek, itt is hetente próbákat tartanak, majd a karácsony előtti két-három héten többször is próbálnak, ahol csak a szereplők vannak jelen, kivéve az utolsó főpróbát, ahová a családtagok is eljöhetnek

Ezek a játékok hozzájárultak egy kisközösség erősítéséhez, hiszen a végén még kosaras bált is rendeztek a szereplő és hozzátartozóik részére. De hozzászórtak a közönség előtti szövegeléshez és énekléshez. Közülük kerültek ki a későbbi szereplők a község színpadján.

Mintegy két hétig járták a házakat, ahová beengedték, de megtörtént, hogy egy községben két-három csoport is betanulta a játékokat.

Karácsonykor rendszerint bemutatták a betlehemes játékot a templomban is az oltár közelében. De nem minden plébános engedte ezt meg, és kikötötték, hogy ne legyen sok világi szöveg és azok feleljenek meg a választott helység szelemének és nyelvezetének. Ettől eltekintve, a kommunizmus utolsó évtizedében a templom lett a szereplés helye, tiltották a faluban különböző indokokkal, „mert ez nem járult hozzá az új ember kialakításához „, egy korabeli pártgyűlés jegyzőkönyve alapján.

Mostanában senki nem tiltja a betlehemes játékok betanulását, előadását, de mégis csak imitt-amott tűnik fel egy-egy csapat, lassan ez a régi hagyomány is a múlté lesz!

b) Alkalmhoz kötött, párbeszédű szereplések, alakoskodások voltak a legrégebb időktől a lakodalmak és a siratás.

A lakodalmak főszereplői, a hazai és a vőlegény, nem más bőrbe bújt, alakoskodó”színészek”, nem szerepet játszanak, hanem mai szóval, egy valóság show boldog vagy boldogtalan, de reális szereplői! Hogy miért boldog vagy boldogtalan? Azért, mert itt a házasságok mint egy fele érdekből és nem szerelemből köttetett. Ha tiltakozott a fiatal, akkor jött a rövid megnyugtató: „Majd esszeszoktok, mű es úgy szoktuk meg egyik a más” Szerzéssel, valakik közbejárásával „választottak” maguknak egy életre társat és az érdekes az volt, hogy még az 1970- 80-as évekig a válás szinte ismeretlen fogalom volt! És bátran állíthatjuk, hogy ma is nagyon ritka dolog, igaz, ma már többnyire szerelemből házasodnak a fiatalok.

A lakodalom bizonyos ceremónia szerint történik. Szereplői a fentiekén kívül a *gazda* akinek a legtöbb szerep jut, betanult szöveg alapján rendezzi a lakodalom lefolyását, a meghívástól egészen a lakodalom végéig: elbúcsúztatja a vőlegényt a szülőktől, legény barátaitól, testvéreitől, megköszöni a vőlegény nevében az eddigi gondoskodást. Első személyben beszél, a vőlegény nevében, ezért szószólónak is hívják, Orbán Balázs is így nevezi, de a legnagyobb székel szerint valamikor a búcsúztatókat maga a vőlegény mondta el. Íme mit ír erről: „a leánynak vagy legénynek búcsúzását ideiktatom, mert abban a székel nép szeretetteljes összetartásának, a szülő és gyermekei közötti patriarchalis viszonynak

látjuk megható kinyomatát: az illetőknek a nyakába borulva, síró éneklő hangon kiáltja a búcsúzó verseket...igen ritka alkalom, hogy ilyenkor a búcsúzó ne rögtönözzön, s egy-egy kiváló barátját vagy rokonát be ne foglalja búcsúztatójába. Az ilyen mondóka mindig versben, vagy legalább is rímben történik, mi mutatja szép zengzetes nyelvünknek fejlettségét” (Orbán Balázs- A székelyföld leírása- XVI.- rész Gyimesi szoros)

A hazainak külön szószolója van, a kikérésnél valóságos szócsata folyik a leány kiadásáért a két gazda között. Ilyenkor a lakodalmas nép is beleszól a vitába, érvelnek, rögtönöznek, az ügyesebbje mind két táborból segíti a gazdákat. Velük drukkol az egész lakodalmas sereg. Tehát sok a párbeszéd, az alakoskodás, akár egy színdarabban. De mondhatnám, az egész falu alkothatta a nézőközönséget, hiszen sokszor kilométereket tettek meg, ameddig elértek a menyasszony házatól a völgy lakásáig. A falu apraja-nagyja a kapukban várták a násznépét, akik énekelve, ujjgatva hozták a menyasszonyt. Ez ma már másképpen történik, ez a hagyomány is a múlté. Egy-egy foszlány maradt a régi, két-három napos lakodalomból, a leánynál rendezett „ajándéktánc” is kimaradt, a lakodalmasok várják éjfél, hogy beadhassák az ajándékot, majd, valamikor hajnal táján kezdődött!

c.) Más szereplési alkalmak, ahol mindig a bátrabb, ügyesebb, jó hangú fiatalok „szerepeltek, a húsvéti *passzió* játékok voltak, de megtaláljuk az amatőr színjátszás elemeit minden fontosabb iskolai eseményen, évfordulókon is. Az adatközlők szerint az amatőr színjátszást sokan az 1900-as évek elején éppen az iskolai színjátszásokon szerették meg és ők lettek az 1920-30-as évek felnőtt színjátszói, a népszínművek tolmácsolói. A tanító, aki balladákat, mesejátékokat tanított be az osztályában, sőt a legjobbakból iskolaszintű színjátszó csoportot is szervezett, felfedezte a tehetségeket, később pedig a felnőtt csoportba közülük válogatott. Ez szinte napjainkig így működött. Ilyen feldolgozott balladák: Kádár Kata, A halálra táncoltatott leány, Aranyos Bözsike, Egyszer egy királyfi, Szabó Gyula stb.

Ezeknek az iskolai szerepléseknek volt egy néhány fontos hozadéka:

1.) A gyermekek szórakozva megismerték a székely és magyar népballada anyagának egy jelentős részét, amit aztán magukkal vittek egy életre. Elcsodálkoztam, amikor a 80-as években Ambrus Fülöp 76 éves adatközlőm gyönyörűen énekelni kezdte:

„Gyulainé édesanyám
Engedje meg azt az egyet,
Hogy elvegyem Kádár Katát,
Jobbágyunknak szép leányát”

2.) A szülők, nagyszülők, testvérek voltak a legfontosabb, kíváncsi nézők, akik talán soha nem jártak iskolába, de a családtag szereplése őket is odacsalogatta. Így később ők a felnőtt szereplők darabjait is megnézték.

3.) Akaratlanul is az emberek a szövegből, legyen az hagyományos vagy modernebb, viselkedést, életformát, szép beszédet tanultak, tehát valamilyen szintű kulturalizáló tényezők voltak.

4.) Nem szabad elfelejtenünk, hogy ezek az előadások hozzájárultak a szétszórt, patakország lakóinak a közösség formálásához, mert ezeken az előadásokon ott volt a kántor(ő volt a tanító) a plébános sőt a bíró is, hiszen az 1850-es évek után vagyunk, amikor pallérozni, nevelni, kulturalizálni kellett ezeket a többségükben analfabéta embereket. Erre a két legfontosabb tényező itt, Gyimesben, a pap és a tanító, az iskola és az egyház volt.

Ha a kultúra terjesztésének bármelyik formáját is nézzük Gyimes rövid történelme folyamán, a mindenkori tanítónak nem csak a gyermekek tanításában, nevelésében volt szerepe, hanem a felnőttek körében is olyan tevékenységeket szervezett, amelyekkel valamilyen szelete a kultúrának átszarmazódott. Ehhez csak akkor volt partner a falu közönsége: fiatalok, felnőttek egyaránt, ha ezek a tevékenységek vonzóak voltak, ha valami érdekeset hallottak és láttak és szórakozva valamit tanultak. Ilyen volt a felnőtteknek szervezett műkedvelő színjátszás!

Az első adatok az amatőr színjátszásról 1909-ből származnak, amikor is a mai központi iskola, a megállói Majláth Gusztáv Károly iskolában az akkori kántor-tanító, Orbán István az

iskola nagyobb tanulóinak betanított egy színdarabot, és ott, a legnagyobb osztályban létrehozott színpadon több alkalommal előadták a szülőknek, közönségnek. Úgy gondoljuk, ez egy vallásos jellegű színdarabocska lehetett, mert a rendező kántor-tanító irányításával azt a templomban is bemutatták egy alkalommal. A szájhagyományok szerint minden évben rendeztek a legények színdarabos bálakat Karácsony másodnapján és Húsvét másodnapján. A szervezők a mindenkori tanítók voltak és az iskola színpadán adták elő. Aztán előkerült 1975-ben 12 darab megsárgult lapú régi iskolás füzet a II. Károly román király arcképével, amelyek az 1920-as években betanult népszínművekből leány főszerepeket tartalmazták. Minden darab főszereplője pedig nem más, mint a tehetséges Jánó Erzsébet volt (Megjegyzem, a családból még egy tanult színész is kikerült később, aki a temesvári színháznál tevékenykedett Jánó János néven). A szerepeket Antal János (Pisti) (aki még a Gábor Pista János és a „Láski” János névre is hallgatott) írta le gyöngybetűs írással és mindenik szerep végéhez utasításokat írt, mert a sokat olvasott fiatalembert a tanító „főrendezőnek” léptetett elő és annyira szerette a kultúrát, hogy élete végéig az olvasás és a népnevelés volt a hobbija. Ezek a megjegyzések érdekesek, és elárulják az írója lelkes hozzáállását falus társai szórakoztatásához és neveléséhez. De tekintsünk csak bele egy néhány utasításba:

Amikor befejezte A cigány című népszínmű lemásolását, ezt írta: „Utasítás: Hangosan beszélni! Végszavakra figyelni! Nem hadarni! Írásjeleket betartani! Leírtam Antal János főrendező, 1926 febr.26”

Amikor végre sikerült leírnia a Kintornás család című színdarabot, így lelkesedik:”A firhang lejő! Leírtam Antal János főrendező, 1928 Jan. 8-án , 118 mondat, Jánó Erzsike szerepe.” Elég sokat vállalhatott ez az ember magára, mert évtizedeken és rendszerváltásokon átívelve, hátán vitte a színjátszás megszervezését, betanítását a tanítók nagy örömeire! És ne feledjük el, hogy a népszínművek betanítása és előadása a legvadabb elrománosítás idején történt, amikor Középlokon a gyimesvölgyi iskolák közül csak a megállói felekezeti iskolát sikerült megvédeni, csak itt tarthatták meg az anyanyelvű oktatást. Tehát a fiatal, lelkes főrendezőjünkkel, akinek a háta mögött Orbán István kántortanító állt, a 20-as, 30-as években, amikor ezek a népszínművek bemutatásra kerültek, borsot törtek a betelepített román tanítók és velük együtt a hazug, elrománosító politika orra alá. Alig múlt el tíz év és semmi nem maradt akkorra a gyulafehérvári ígéretésekből! De nézzük tovább a főrendező bejegyzéseit:

Amikor A hit című színdarab női főszerepét lemásolta Erzsikének, aki mindenik népszínmű igazi népi „primadonnája” volt, ezeket írta:

„Leírtam 1933 December 17-én, Antal János főrendező, Gyimesközéplok. Sok szerencsét a megtanulásához ennek a szikra szerepnek!” Hát nem is volt ez annyira „szikra”(kevés), hiszen teleírt a szereppel egy 28 oldalas füzetet!

Amikor pedig leírta a Piros bugyeláris női főszereplőjének a mondókáját, így ad hálát az Istennek: „Lefogyott hál’Istennek egy hétre”, majd egy verset farag a primadonnához:

„Sokat írtam én, hej de sokat, de sokat
Ezért Erzsi adhatsz páros csókokat!”

Nem tudom, a csókokat megkapta-e a rendező a primadonnától, de a művészek világban sok minden megbocsátható, még ha népi, naiv művészekről is lenne szó!

A hozzánk kerül füzetek szerint 1926 és 1933 között a következő népszínműveket tanulták be és elő is adták:

1926 február végén	- A cigány
1927 január 8	- A kintornás család
1927 dec. 25	- A falu rossza
1930 január	- A tolonc
1931 január	- Piros bugyeláris
1931 december	- A betyár kendője
19332 január	- Sárga csikó

1932 december - A pásztor
 1933 január 14 - Gyimesi vadvirág
 1933 dec. 17 - A hit

A dátumok általában nem a bemutatás, hanem a szerepleírás időpontját rögzítik. Ezután következett a szövegtanulás, majd a próbák és előadás. Láthatjuk, hogy általában a betanulás és előadás is főleg a táli hónapokban történt, amikor főleg a legények nem voltak annyira elfoglalva. A lányok, asszonyok a próbákra fonnivalót, vagy varrnivalót vittek, nem ültek ott hiába. Az adatközlők szerint minden évben volt legalább két bemutató. A népszínművekben, ahol ismeretlen nép- vagy műdal betétek voltak, azokat helyi megfelelőkkel helyettesítettek. Így például a tiltott szerelemhez nem az eredeti dalt énekelték, hanem az „Úgy akartalak szeretni, ne tudják/ Az irigyek kivilágosították” helyi keservest! De miről is árulkodik a 6-7 évben előadott darabok lajstromja?

1.) Az csak véletlen, hogy éppen ezek a füzetek, szerepek, darabok maradtak ránk, de a még élő szereplők az 1970-es évek elején elmondták, hogy már sokkal azelőtt, de egészen az 1950-es évekig minden esztendőben rendszeresen betanultak és bemutattak Újév, Karácsony vagy Húsvét táján évente két színművet, amelyet bál követett. Ezek voltak a hagyományos színdarabos bálók. A bemutatás helye a megállói iskola, majd 1949/ 50 után a kultúrotthonok voltak. A csendes, „rég Magyarvilág” vége felé, az 1890- es évektől, de bizonyosan a XX. század elejétől lehettek itt színdarabos bálók, már voltak tanítók, behozhattak a mai Magyarországról ilyen divatos népszínműveket. Betekintve a XIX. századvégi és XX. századeleji műkedvelő színjátszás történetébe, Magyarország egyes városaiban és falvaiban ugyanazok a népszínművek voltak népszerűek: Cigány, A falu rossza, Piros bugyeláris stb. Egészen biztos, hogy ezeket nem az 1920-as években hozták Gyimesbe, hiszen akkor már tombolt a „rég románvilág”!

2.) Erdélyben ezek a darabok még mást is jelentettek, mint az anyaországban: megmozdulási forma volt Trianon után a magyar ajkúak szórakoztatására és kis közösségeik létezésére, összekovácsolására is!

3.) Ezt az igen hasznos amatőr műkedvelő hagyományt, a színjátszást, átörökítették a „kicsi Magyarvilág” idejére is (1940-44), sőt az 1950-es, 60-as sőt később is komoly műkedvelő színjátszás volt Gyimesközéplekon, amiről később szólunk.

4.) Nekem még volt szerencsém zsenge gyermek- és ifjú koromban bekukkantani a színjátszás és általában a kultúra szeretetével megáldott, östehetséggel született Antal János (Pisti) főrendező életébe. Szeretnék tisztelgés céljából elmondani róla két történetet:

-A Magyar Autonóm Tartomány idején a gyimesközépleki híres énekhar tartományi versenyen vett részt Marosvásárhelyen. A be nem avatottaknak úgy tűnik a gyimesi csángós viselet, mintha azt románok viselnék, pedig színben, formában, hímzésben nagyban különbözik attól! Miközben felvonultak a városban, románul kérdezték a kórus tagjaitól, honnan jöttek. Főleg az asszonyok nem tudtak románul és így nem is válaszoltak. Aztán az előadás elején valakinek be kellett mutatnia a csoportot. Senki nem vállalkozott erre, aztán az öreg lassan elősétált a függöny elé, majd így mutatta be a csoportot:

„Mi vagyunk a gyimesi csángók. Soha nem volt olyan szerencsénk, hogy mindenki egyszerre szeressen, vagy utáljon! Volt, aki kedvelt a ruhánkért, de unt a beszédünkért, mások pedig pont fordítva: szerettek a szép szavunkért és untak a kieresztett ingért, a ruhánkért! Ezek vagyunk mi, gyimesi csángók!” Néma csend lett a teremben, majd felcsattant a váratlan taps, mert megértették, hogy soha nem volt könnyű csángónak lenni!

- Egy másik alkalommal Csíkszeredában szerepelt a középleki kultúrcsoport. Ott is, habár voltak a csoportban tanítók, tisztviselők, Antal Jánosra esett a választás, hogy a közönségnek beszéljen a csoportról, általában a kultúra helyzetéről Gyimesben. Kiállt a függöny elé és elkezdett beszélni az olvasás fontosságáról, rengeteget idézett Jókai Mór könyveiből. Többek

között tőle, a nagy írótól vette az ötletet, hogy a színész, vagy bárki, aki a tömeghez szól, hogyan győzheti le a lámpalázát:

– ”Én úgy nézem magukat, mint ahogyan azt a jó öreg Jókaitól tanultam, vagyis mintha előttem, ott lent a nézőtéren egy csomó káposztafej lenne. S én csak beszélnek, beszélnek, amíg a káposztafejek rám mosolyognának” Azt már nem tudnám ellenőrizni, hogy ez az idézet valóban megtalálható-e valamelyik Jókai könyvben, de hogy ismerte, olvasta Jókai műveinek nagy részét, abban biztos vagyok! Azért is hívták még Láski Jánosnak, mert a nevelő anyja így bízta arra, hogy tegye már le azt a könyvet és nézzen ki az állatok közé:

- Láss ki János, mi van az állatokkal!

Aztán, amikor meghalt, már másnap két szekus tiszt, civilben, mint a dögleső keselyűk, rácsaptak az öreg Láski János aranyozott, díszkiadású Jókai Mór sorozatra, szálig felpakolták és elvitték. A szomszéd asszony szerint 28 vagy 30 kötet volt. De hát ezt nem tudhatta a szeredai nézőközönség, amikor csettintgettek, csodálkoztak, hogy ez az öreg csángó Jókaitól idéz gondolatokat. Az már csak keserű vigasz, hogy ezek a szekusok magyarok voltak és még azt is feltételezhetjük, hogy szerettek olvasni. De azt már mi sem sejthetjük, hogy honnan tudtak a könyvekről!

Csodálni való dolog az is, ahogyan ez az ember rendszerek és határok változásaitól függetlenül, mindig megtalálta a maga helyét a faluja kulturalizálásában. A régi magyarvilágban kezdte,” román üdöben” folytatta, majd 1942-ben annak a csoportnak volt tagja és lelkes szervezője, amelyik Budapesten a gyöngyös bokréta keretén belül ízelítőt adott a gyimesi népi kultúráról: lakodalmast mutattak be leányrablással (szöktetés), és más játékokkal. Mint mindenik együttes, ők is pompás helyi viselettel álltak színpadra. Mit mondhatnék még erről az elkötelezett emberről? Talán annyit, hogy az 1945 utáni időszakban is megtalálta a helyét! Rendszerváltás volt, a határok ismét messze költöztek Gyimestől, hazaszivárogtak az életben maradt hadifoglyok és ekkor még a népi demokrácia csak az emberibb arcát mutatta, legalább is az egyszerű gyimesi ember még nem érezte a saját bőrén az úgynevezett proletár- diktatúrát, és mintha pótolni szerették volna a szörnyű háborús éveket, erős műkedvelő mozgalom bontakozott ki az egész Gyimes völgyében! A falusi amatőr színjátszás igen- igen fontos helyet foglalt el továbbra is a gyimesiek életében. És Antal János addig tevékenykedett, ameddig csak képes volt erre és a politika nem telepedett teljesen rá a műsortervekre! Most is az elején népszínműveket tanultak be a fiatalok, és évente kétszer színdarabos bálakat szerveztek, amelyek fontos eseménynek számítottak a falu életében. Újra színre kerültek a már ismert népszínművek, ismét előadásra került a Cigány, a Csikós, Sári bíró, megjelennek más, klasszikus darabok is, pl. Moliere- A fősvány, de magyar íróktól is, pl. Szigligeti Edétől Liliomfi, Fazekas Mihálytól pedig a Ludas Matyit adták elő. Érdekes még megfigyelni egy dolgot: amikor az anyaországban vitatkoznak a gyöngyös bokréta mozgalom művészi hatásáról, és egyesek azt állítják, hogy az a magyar „jobbágy- kultúrát” mutatja be (M. Elemér), akkor az már előre vetítette a mai helyzetet Magyarországon! És késve, de Erdélybe is begyűrűzött. Ugyan ez a helyzet a népszínművekkel is: először a magyarországi színpadokról tűntek el, majd nálunk is egyre gyéribben kerültek bemutatásra. Pedig a népszínművek olyan darabok voltak, amelyek a köznépet a kultúrházba, „színelőadásra” szoktatták, azaz a polgárosodás, a városi kultúra egy szeletének a falvakra való észrevétlen belopakodásának vagyunk tanúi és az emberek szórakozva, nehézség nélkül művelődtek, tanultak. Ha kissé igényesen akarok fogalmazni, kialakult egy „színházlátogató” közönség, amely később, amikor már eljött ennek a műfajnak is a csendes halála, sokszor a szemünkre hányt, lehet, nosztalgiával, hogy, „hol van az az idő, amikor szombat este felöltöztünk szépen, ünneplőbe és beült a fél falu az iskolába vagy a kultúrházba egy jó színdarabra! Mért nem mutatnak, tanulnak ma is ilyeneket?”(Hosszú Fülöp sz. 1905). Ha mindez szóba került, sorolták, sorolták még a színdarabok címeit is, sőt emlékeztek a jó „színészi” teljesítményekre is! Ők, az emberek, akiket előadásra csalogattak ezek a darabok, vajon miért is szerették a

népszínműveket? Mert egy megszokott, nehéz, de itt mélységesen nyugodt sors, életvitel után, ebben a fejetetejére állt világban: Trianon, román világ, határok tologatása, két szörnyű háború, sigurnca, szekuritate, beszolgáltatások stb., mintha egy-két órára felejteni tudtak volna. A jó könyv, a színház képes órákra az embert, a nézőt áttenni egy képzelt másvilágba! Tehát az 1900-as évek legelejétől 1950-ig tehető a színjátszás virágzó kora Gyimesben! Ekkor még a politikának nem volt mit keresnie a színjátszásban és az emberek, amint láttuk, szórakozni, tanulni mentek! De bárhogy is igyekszek kizárni a szórakozásból a politikát, Trianon hatását, nem teljes a siker! El kell ismernünk, hogy a népszínműveknek, igen is, szerepük volt a nemzeti tudat őrzésében! Gondoljuk csak el, 1920-at írunk, amikor az iskola udvarán megszólítják a nyelvhajcsárok a gyermeket, mert magyarul szól társához. Ekkor, bizony, jól jött az embereknek egy ízes nyelven megírt, jó magyar népszínmű, amely még ráadásul a népeletet mutatta be, amelynek sok közös eleme lehetett minden magyarlakta vidéken. És álomba ringatta a nézőket, szép álomba, reménységbe, hiszen tiltott szerelem, gazdag és szegény fiatalok között, itt is akadt bőven. Voltak, bizony itt is fájdalmas, tiltott nagy szerelmek, sőt a tragédiák sem hiányoztak. A nézők sokszor magukra ismertek a szereplőkben. Mert itt is volt féltékenység, egy életen át vonzolt, teherként viselt egymásmellézárás. Valahogyan, valamiért mindenkire szóltak ezek a darabok: az idősebbekhez, hogy hogyan alakulhatott volna, a fiatalabbjához, hogy hogyan alakulhat majd az ők sorsuk. De ezekben a színművekben a fenti élethelyzeteken kívül jelen voltak a paraszti élet más elemei is: lakodalom, mulatozás, jókedv, becsületesség, katonáskodás, egyetemes magyar népszokások. Ezért volt könnyű megoldani a népdalbetétek helyzetét is: azonnal akadt a témának megfelelő, itt is énekelt népdal, vagy műdal. Amikor a romantikus betyárvilágot játszották a színpadon, az sem volt idegen a gyimesiektől: itt is élt egy híres rabló, ki tudja mikor, a Gy. Balán, voltak hegyi rablók, azoknak épp úgy, mint Rózsa Sándornak, voltak széplány, vagy asszony szeretőjük, tehát éltek a legendák. Az is igaz, hogy az 1960-as évektől ezek a régi világ szereplői, parasztjai, olyan „műparasztokká” váltak, hiszen a régi, hagyományos paraszti világ is felbomlóba volt, nem volt idő éjjeli zenére, háromnapos lakodalomra, a közösségek szétestek, a városra ingázó félig munkás, félig parasztnak nem volt ideje, energiája színházba menni főleg falun. De bizony mondom, nem csak ez volt az oka, hogy a kultúrházak üresen tátongtak! Az adatközlők szerint az itthon maradtak többségét lassan-lassan az új műsorpolitika idegenítette el a művelődési háztól! Innen a nosztalgia a népszínművek után! Csakhogy semmi sem örök, hiszen egy új világról papoltak, új korszakról, új emberről, és ehhez új kultúra kellett! Sikerral járt a régi, hagyományos kis és nagyobb közösségek szétrombolása, a munkásosztály nagy álma, hogy immáron mennyibe jut, reményekkel vértette fel az egyszerű embereket. Hogy ebből mi valósult meg, az már más kérdés! De egy dolog biztos: új életforma kezdődött és ehhez új kultúrára volt szükség. Itt van például a közös munka, a kollektivizálás! Azt a szüleinktől tudjuk, hogy mennyire „boldogak” lehettek, amikor egyik napról a másikra elveszítették egy életen át összekuporgatott vagyunkájukat! A pártpropaganda megelégette a sok népszínműves nyafogást, sóhajtozást, nosztalgiazást. Igenis, boldogságra, komoly boldogságra volt szükség, és nem értelmetlen, céltalan nevetgélésre. Így született meg a színpadi, vagy az irodalmi művek terjesztette műboldogság, műlelkesezés. Mára úgy tűnik, hogy a kezdetek kezdetén még a legjobb íróink is hittek az új világ igazságos mivoltában. Új darabok, könyvek születnek, amelyek feltétlen az új embert, annak a munkához való viszonyulását, kitartását, ötletességét mutatták be és homlok egyenes ellenállását mindennel, ami régi. Ehhez ellenség kellett, és ott voltak a valamikori, tehetséges jó gazdák, akik akadályozták a fejlődést, ezért kinevezték őket kuláknak, és nem csak az irodalomban, hanem a mindennapi életben is üldözték, kigúnyolták őket! Micsoda világ volt ez! Azok a művek: versek, színdarabok, regények, novellák mára eltűntek a színről. A szerzőik sem jó szívvel emlékeznek ezekre. A baj csak az, hogy mára már mindenki inkább a diktatúrával hősiesen dacoló, szembenálló

áldozatként pózol, pedig azt a kort is meg kell érteni, és a ma ifjú titánjai sem tettek volna másképp azokban az időkben, amikor éppen a régi értelmiségi lefejezése, átnevelése, s ha nem ment, annak megsemmisítése volt a cél. Csak ahhoz látni kellett volna a Duna deltát, ahol a börtönök politikai foglyokkal voltak tömve, akiket koholt, kitalált vádakkal ítélték el! Az új színdarabok, amelyeket ajánlottak a falusi kultúrházak műsorterveibe, lassan kiürítették a kultúrházakat több okból is:

- Itt soha nem volt kollektív gazdaság, tehát az ilyen tárgyú darabok nem vonzották az embereket, ez nem az ők álmodott világuk volt.

- Sokan közülük a moldvai közös gazdaságokba mentek szezonmunkásnak, hogy beszerezzék a téli gabonát. Észrevették, hogy a helyiek nem nagyon dolgoztak a kollektívban. Tehát jött a kérdés: annyira jó az embereknek a közös munka, amiről az új színdarabok igyekeztek meggyőzni őket? És volt-e ezekben olyan szereplő, akinek sok év múltán is közszájon forgott a neve, úgy, ahogyan az a népszínműveknél történt? Mert akárhogy is nézzük, ebben az eldugott Csángliában, a népszínművek valamit mindenkinek jelentettek egyéneknél is a szórakoztatáson kívül is. Az öregek visszaemlékezései alapján nézzük meg, mit is hoztak ezek a darabok:

- Antal János (Pisti) sz. 1903): „Orbán István kántortanító úr engem választott ki, hogy betanítsam ezeket a színdarabokat. Valahonnan ők szerezték be ezeket, úgy tudom, Magyarországról. Segítettek még az akkori tanítónők is. Én írtam le a darabokat a szereplőknek és utasításokat írtam és adtam. Nagyon szerettem ezt a munkát. Főleg a próbákat, amikor a társaság összegyűlt, próbáltunk, szórakoztunk, énekeltünk, néha veszekedtünk, de ez az időszak életem legboldogabb ideje! Örök barátságok, szerelmek kötődtek itt. És fiatalok, lelkesek voltunk, szeretett a közönség. Néha a szereplőket nem a saját nevükön, hanem a szerepbeli nevén szólították a faluban. Nem tudom már, melyik darabban, de volt egy ének, valahogy úgy szólt, hogy miért múlik el minden, ami szép! Valahogy így érzem még ma is!”

- Jánó Erzsike- az előadott népszínművek női főszereplője (sz. 1907) „Ez a 10-12 füzet maradt meg, ezt magának adom. A szerepeket a főrendező írta le. Úgy őriztem ezeket, mint a szemem fényét. Sokszor elővettem, megsimogattam, s elhiheti, hogy ilyenkor kiesett a könnyem. Biza, mikor fiatalasszony voltam, még féltékenység is volt a családban, mert erőst beleéltem magamat a darabba.”

- Ambrus Gyula (Burkus) „Azokat a színdarabokat erősen szerettük. Régebb az iskolaházban adták elő, mert ott volt egy színpad is. Még Orbán tanító csináltatta. Később a kultúrotthonokban volt a szereplés. Akkorjában ez volt a legfontosabb szórakozás, utána volt a bál. Ezért mondták, hogy színdarabos bál.”

Tehát egy fontos szerepe ezeknek a színdarab betanulásoknak és előadásoknak a kis és nagyobb közösségek összetartása.

Nem elhanyagolható a *közönségformáló* szerepük sem, amelyik egyúttal a polgárosodás elemeit is magába hordozta. Megtanulták, hogyan kell viselkedni, tapsolni, felöltözni, megérteni a mondanivalót, hiszen beszéltek erről előadás után is.

A falu felfedezte a tehetségeit: a szereplőket, a jól éneklőket, hiszen mindenikben volt dalbetét, amelyek közül sokat még ma is énekelnek.

És ki tagadhatná a darabok *nevelő, oktató és nyelvművelő* szerepét egy olyan közegben, ahol a könyv, az olvasás nem volt az emberek erőssége. Nem csak a szereplők, hanem a nézők is szófordulatokat, új kifejezéseket, szókliséket vettek át a darabokból, amelyeket aztán használtak is.

Az 1960-as, 70-es években, amint már említettük, megtorpant az érdeklődés a színdarabok iránt, amikor fentről (rajon, megye) kezdtek ajánlani az előadandó színdarabokat. Az is igaz, hogy a hatalom háta mögött összekacsintott a fiatalság, aki nagyon akarta a megszokott színdarabos bálakat és a kultúrigazgató, akinek fontos volt a tömegek jelenléte az általa vezetett intézményben. Ezért nem a Művelődés folyóirat mellékleteiben megjelent pártos,

osztályharcos, kollektív gazdaságos témájú színdarabokat választottak, hanem valamilyen szórakoztató témájú, vagy klasszikus színművek kerültek bemutatásra, sőt néha-néha elővettek régi népszínművet. Így kerültek ezekben az években színpadra a következő darabok: *Két szoba összkonfort*, *Bakaruhában*, *Maharadzsa*, vagy pl. a *Gyimesi vadvirág*ot háromszor is felújították, a *Botcsinálta doktor*-(Moliere), *Az elveszett levél*(I.L. Caragiale), *Bor*, *Titánik keringő*, *Ludas Matyi* (Fazekas Mihály), *Liliomfi* (Szigligeti Ede), *Sári bíró*, *Fehér Anna* és más darabok. Ezt a korszakot úgy is nevezhetnők, hogy a politikailag még megtűrt műfajok ideje. Tovább folytatják a színdarabos bálók szép hagyományát. Az előbbi sok évtized tapasztalatából átöröklött színjátszás, mint megtűrt és a nép által kedvelt műfaj jó volt arra is, hogy a gomba módra szaporodó új kultúrházakba bevigyék a közönséget, vagy legalább is ne vesztésék el a régi színdarabkedvelő közönséget. Aztán, amikor a műsorpolitika folytán sokan elmaradtak a színelőadásokról, más módszerekhez is folyamodott a helyi vezetőség. Hogy érdekelté tegyék a fiatalságot, akik még ragaszkodtak a hagyományos táncmulatságokhoz, főleg a színdarabos bálhoz, nem engedélyezték azokat, ha előtte nem volt valamilyen színdarab, később más kulturális megnyilvánulás. Ekkor következett a rövidebb, egy- két felvonásos színdarabok ideje. De minden évben betanultak legalább egy három felvonásos színdarabot is. Olyan évek voltak, amikor Középlokon öt műkedvelő színjátszó csoport működött és a betanult darabokat szerre bemutatták mind a három kultúrotthonban. Sőt, más községekben is vendégszerepeltek. Ennek igazolására, íme mit tanultak be és adtak elő a községi kultúrotthon munkaterve, havi programja és év végi jelentése alapján :

1963/64-es kultúrévad

-A községben öt színjátszó csoport tevékenykedik.

Betanult és előadott színdarabok:

Levelem ma sincs- Sütő András
 Díszvendég- orosz szerző
 Díszvacsora- Gagyi László
 Egy zsák korpa- Beke György
 A szotyor- Hunyadi András
 Városi történet- román szerző
 Vidéki állomás- román szerző

1970/71- es évad

Svejk, a derék katona
 Liliomfi
 Kérők
 Gyimesi vadvirág
 Nem akartam, édesanyám..-
 Széna vagy szalma
 Mézes madzag
 Buborékok
 Zsuzsi – Bartha János
 Nézd meg az anyját- Nagy István
 Viharos éjszaka – I.L. Caragiale
 33 névtelen levél

Soknak tűnik egyetlen községben 10- 12 darab betanulása, bemutatása, de pártfeladat volt, hogy színjátszó csoport tevékenykedjék minden nagyobb egységnél: három 8 osztályos iskola, a Bútorgyár, a szövetkezetek, az állomási 1-4 osztályos iskola csoportja is tanult be évente 1-2 darabot. Az 1970-es, 80-as években még a tevékenységi naplók szerint bemutatásra kerültek más darabok is pl. *Kénytelen házasság*, *Sári bíró*, *Csalódások*, *A házasságok a földön köttetnek*, *A vén bakancsos*, *meg a fia a huszár*, *Fekete macska*, *Családlátogatás*, *Fecskeszárnyú szemöldök*, *Botcsinálta doktor*, de évente idelátogattak hívatásos bábszínházak és színházak

is! Ezekben az években egy sor tényező hozzájárult a régi hagyományok elmaradásához, a falusi közösségek széteséséhez és a kultúra terjesztésének tényezői új tevékenységi formákat kellett, hogy kitaláljanak, ez új szemléletváltáshoz vezetett:

- Megjelent a televízió, a 90-es évektől pedig a számítógép.
- A hagyományos táncalkalmak, bálók kimaradtak, helyettük jött a diszkó.
- Népzeneink nem a helyieknek, hanem a külföldi fesztiválok közönségének zenéltek, ha hívták. Itthon alig volt igény a zenéjükre.
- A fiatalok vagy elköltöztek, vagy ingáztak a közeli munkahelyeikre. Nem volt idejük, kedvük színdarab próbákra, előadásokra járni. Otthon ezeket pótolta a tv., diszkózene, és szombatonként a diszkó.
- Látva az érdektelenséget, azok a lelkes tanerők, akik a hátukon vitték a műkedvelő színjátszást, most csak hébe-hóba tudtak színre vinni egy- egy darabot. Ezután jött a fesztiválok, a falunapok, a kerek évfordulók megünneplésének ideje, amelyek még megmozgatják az embereket. De a műkedvelő színjátszás is, mint annyi minden szép hagyomány, már a múlté!

II. A gyimesközéploki kórus rövid története

Párhuzamosan a műkedvelő színjátszással, egy igen fontos kulturális tényező volt Középlokon a kórus mozgalom is. Ehhez kellett egy jó kántortanító, zenét, hangszert kedvelő, fáradságot nem ismerő lelkes ember. 1949-ben egy ilyen fiatal tanítót helyeztek Gyimesközéplokra Holló Gábor személyében. Bekövetkezett a tanügyi reform, megszűnt a kántortanító tevékenységi forma, Holló Gábor megmaradt néptanítónak szolid zenei felkészüléssel, aki képes volt négyszólamú dalárdát is hozzáértéssel betanítani és vezetni. Annyira ritka volt az ilyen képességű ember, hogy csak négyet ötöt tudunk felsorolni Csíkjáron, majd Hargita megye körzetéből. Ilyenek voltak: Csíkszeredából Duka János zenetanár, majd szakos tanfelügyelő, Gyergyó vidékéről a Petres család, Felcsíkon Kristály Lajos, a Kászonokból Miklós Marci bácsi és Gyimesből Holló Gábor. Ők voltak a kórusmozgalom lelkes szervezői, akik még évente Vásárhelyen és más központokban kórusvezetői tanfolyamokon vettek részt, kórus-művekkel ismerkedtek. A fenti karmesterek által felkészített iskolai és felnőtt kórusok állandóan jelen voltak a rajoni, majd tartományi, sőt nem egyszer országos versenyeken, fesztiválokon. Az induláskor még egyikük sem gondolta, hogy a dalárdáikat politikai járomba fogják majd be: a választásokra, pártkongresszusokra, Augusztus 23 ünnepére, sőt Sztálin születésnapjára is színpadra ráncigálták őket! A Megéneklünk, Románia, de a Pünkösdi búcsút zavarni akaró pártos rendezvényeken, amelyek a Tavasz a Hargitán nevet viselték, szintén minden évben jelen voltak a kórusok, mert azt hitték az aktivisták, hogy így kivonnak a somlyói búcsúról közel 150 embert csak Középlokról. Persze, ez soha nem sikerült, mert ha délelőtt Zsögödben énekeltek, délután már Somlyón imádkoztak.

Érdekes kalandnak tűnik betekinteni a kórus műsorterveibe, amelyeket a rajoni, majd tartományi pártbizottság kultúráért felelő elvtársai írtak alá. Tökéletes tükrét kapjuk annak, ahogyan a politika rátelepedett erre a szépen induló mozgalomra is, hogyan szorul ki a népdal, a magyar nyelvű kórusművek, mikor fújnak a szelek a Szovjetunió felől, hogyan valósul meg a fele román, fele magyar kóruszámok jelenléte, sőt arra is felfigyelhetünk, hogy melyik években fújnak szabadabb szelek és hogyan érvényesül a „ húzd meg, ereszd meg” román politika!

A kezdetekben, főleg az iskola énekkara, népballadákat, népdal feldolgozásokat, gyermekdalokat és ismert kórusműveket tanult be és adott elő különböző alkalmakkal. A siker nem maradt el és hamar megismerték a gyimesi énekkart nemcsak a községben, de a rajoni és tartományi versenyeken is. Mi, kóristák, az együtténeklés örömeiben részesültünk. Holló Gábor pedig hozzákezdett a községi énekkar építéséhez. A kórus tagjait az iskolák tanerőiből,

a helyi fafeldolgozó, majd bútorgyár fiatal munkásaiból, tisztviselőiből, a szövetkezetek alkalmazottaiból, falusi szép hangú fiatalokból verbuválta, akik közül sokan 20- 30 évet voltak dalárda tagok. Jól megszervezte a művek betanulását is: voltak szólamvezetők, akik ismerték a kottát, majd összpróbákat tartottak. Az eredmény nem váratott sokáig magára! 1961-ben a Művelődés című folyóirat a következőket írta: "Kellemes meglepetés volt a tartományi döntőben a gyimesközéploki csángó énekkar". Kezdetben, 1949-50-ben a fiatal kántortanítónak még nem volt politikai tapasztalata a követelmények szintjén. Igaz az is, hogy ő a Csíksomjói tanító képzőből olyan kórusműveket hozott, amelyek a lelkeket építgették, vagy szórakoztatóak voltak. Ahogyan sokszor mondta: „az ének a fülhöz és a lélekhez szóljon!” Nem tudok anélkül tovább menni, hogy el ne mesélnék két történetecskét Holló Gabival kapcsolatban:

A frissen végzett tanítóról hamar elterjedt, hogy az iskolájában, de már a megállói felső tagozaton is kórust szervez és sokat foglalkozik ilyen irányban a gyermekekkel. Ez kapóra jött a helyi pártszerveknek, akik a rajontól olyan utasítást kaptak, hogy méltóképpen meg kell ünnepelni Lenin halálának a 25. évfordulóját, mert egy-két aktivista is be van osztva az ünnepségre. Váratlanul jött, két nappal az ünnepség előtt az utasítás az új tanító felé, de gondolták, már van olyan kórusmű, amit színre vihet. Volt is ilyen- olyan énekszám kánonban, két szólamra, népdal és tréfás dalok feldolgozásai. Eljött a várva- várt nap, kiérkeztek az elvtársak, helyet foglalt a közönség, valaki méltatta a nagy Lenin tevékenységét, majd az eseményhez méltó műsor következett. Elsőnek egy helyi népdalt énekeltek a gyermekek, majd következett egy tréfás, jól hangzó kánon: „Meghalt, meghalt a cigányok vajdája”. Tetszett a népnek, nagy taps, Gabi örül a sikernek, vége a műsornak. Látja, hogy az aktivisták és helyi vezetők komoran, lehajtott fejjel csak rá várnak és gratulációk helyett istenesen lehordják a fekete földig. Alig úszta meg ép bőrrel!

„Hogy lehet a nagy Lenint, az új világ megálmodóját ilyen helyzetbe felidézni”- mondta magából kikelve az egyik elvtárs. És ő maga is elismételte a bűnös sort: „Meghalt, meghalt a cigányok vajdája”

Egy másik eset két évvel később történt. Abban az időben már komoly heti, havi és évi terveket készítettek a kultúrával foglalkozó emberek és azokat be is küldték a rajoni kultúr-irányítóknak és azt néha a helyszínen ellenőrizték a pártbrigádok. Egyik nap Gabit és feleségét értesítette a községi párttitkár, hogy este a tervezett olvasó estén részt vesznek a pártbrigád tagjai is. Szerencsére, még az iskolában voltak a tanulók, így a tanító házaspár megüzente a szülőknek, hogy olvasó estét fognak tartani az iskolában. Megjöttek az ellenőrző brigád tagjai, jegyzetfüzeteikkel idejében beültek a legutolsó padokba. Aztán hét előtt szerre érkeztek az asszonyok, mindeniknek rózsafüzér volt a kezében. Elcsodálkoztak az elvtársak és a tanítók is, de itt a rózsafüzér neve olvasó. Innen a félreértés. Hát ez nem volt valami jó pont a frissen kinevezett kultúrigazgató számára! Hiszen ez az eset éppen az ateista szélmalomharc idejében volt, amikor megbízottak lesték, hol mit tesznek a tanerők az ügy érdekébe.

Visszatérve az énekkarokhoz, úgy az iskolai, mint a felnőtt énekkar a kezdetekben a már említett feldolgozásokon kívül a szovjet zenevilágból is kötelező módon átvett műveket és betanulták azokat. Ezek között voltak egészen jó hangzású dallamok, hiszen az orosz tánc és zeneművek mindig is világhírűek voltak,(gondoljunk csak pl. a balettokra!). Amikor például azt énekeltek, hogy:

„O, te végtelen nagy orosz síkság,
Kéklő víz, tarka rét, árnyas föld,
Milyen tágas vagy, végtelen tágas,
Még is, még is a szívünkbe férsz!” tetszett a mélabús melódia,

hasonlított a csángó keservesekhez! Csakhogy ez nem a miénk volt, hanem a hazáját sirató szovjet katonáé! Amikor pedig betanulta a kórus az „Áll egy ifjú nyírfa a réten” kezdetű dalt, egy kórustag azt kérdezte, mi is az a balalajka?

Ezek a dalok még valahogyan elmentek, mert fülbemászó dallamuk volt. Ma is, ha úgy adódik, a nosztalgiazás kedvéért, is elénekeljük ezeket! De a sok levél után még énekeket is betanultak a kórusok, amelyekkel köszöntötték a világ atyját, a béketábor nagy vezérét, Sztálint, az már egy kicsit sok volt ezeknek az egyszerű dalárda tagoknak! És ráadásul még a legtöbbet románul kellett énekelni, mert hát Romániában élünk! És micsoda, nyaktekert szövegek voltak ezek!

„Lui Stalin multimea sa-i tese cantare,
Lui Stalin, cel mare, iubit de popor!”

A kórustagok a szöveget nem értették, alig tudták megtanulni, akadtak, akik az ismeretlen szöveg helyett egy csomó ca, ca, ca, ca-t mondtak. Szerencsére volt a kórusnak vagy 40 olyan tagja, akik a szöveget is tudták és értették, mert tanerők, tisztviselők, szövetkezeti alkalmazottak voltak. A lényeg viszont az volt, hogy a kórusvezető mindig belopott a műsorba 3-4 népdalfeldolgozást és helyi népdalokat. Ezeket szerették úgy a dalárdisták, mint a hallgatók. Igazából a község közönsége nem kedvelte a „forradalmi” repertoár miatt a dalárda előadásait, ezért kevesen is látogatták annak műsorait. Mégis a dalárda fontos helyet foglalt el a község kulturális életében, mert:

- 1.) Elvitte a gyimesiek hírnevét a magyarlakta vidékekre a rádió, majd később a televíziós szereplések és a magyar sajtó révén, amelyekben cikkek, méltatások, fényképek jelentek meg a dalárdáról. Szereplésüket értékes tárgyakkal (rádió, lemezelejátszó, magnetofon, később televízió és hangszerek) diplomákkal, pénzösszegekkel jutalmazták, azokat a kultúrotthonok, klubok, könyvtárak használták.
- 2.) A dalárda 27 éves létezése alatt a tagok egy bizonyos zenei kiművelést és szereplési készséget kaptak. Itt gondolunk a sok gyakorlatra, az egymásra figyelésre, fegyelemre, összhangzásra). De nem elhanyagolható az esztétikai nevelés sem: a zene megbecsülése, a szépérzék fejlesztése. És itt nem egy-két emberről volt szó! Az évekre lebontott lét – szám átlaga 80-90 dalárdista. De voltak évek, amikor működött vegyes kórus, női kórus, férfikórus, leány csoport és állandó jelleggel iskolai kórus. A betanult és előadott énekek száma, ha összeszámolnók, százakra rugna.
- 3.) Sok helyen szerepeltek, alkalom adódott kitekinteni az ország különböző falvaiba, városaiba. Így szerepeltek Csíkszeredában, Udvarhelyen, Marosvásárhelyen, Brassóban, Bukarestben, Bákóban, Gyegyóban, Ditróban, Csíkszentdomokoson, Felsőlokon stb Barátságok kötődtek, egymástól is tanulhattak és főleg másokkal is jól elbeszélgethettek, ami az egymás megismerésének fontos eszköze és az mondanám, hogy ma ezek a jóízű elbeszélgetések rettenetesen hiánynak az életünkben. Mert az ember nagy tömegben is lehet nagyon magányos!
- 4.) A sok próba, versenyek, szereplések, utazás erős közösségekbe formálta a kezdetekben igen különböző foglalkozású és műveltségű embereket. Voltak közöttük tanerők, tisztviselők, szövetkezeti alkalmazottak, kereskedők, munkások, tanulók, földművesek, nyugdíjasok. Az ének nem csak a színpadon szólt, hanem a vonaton, autóbuzson, műsorok után, vagy győztes versenyek után a számukra rendezett összejöveteleken, évfordulókon. Ezek az emberek bátrabbak, közlékenyebbek lettek, már nem ijedtek meg a rivalda fénytől, a fényképező gépek kattogásától, a televíziós szerepléstől. Sokan, akik még élnek, ma is emlegetik azokat az éveket. Soha nem marad el ilyen alkalomkor a dalárda szeretett vezetőjének, éltetőjének a felidézése: „ha élne Holló Gabi bácsi, talán..”

A többit már csak én gondolom utána, aki megalakulásától már gyermekfejjel tagja voltam az énekkarnak, igaz, le kellene vonnom a középiskolai és egyetemi éveket, de rögtön utána folytattam a közös éneklést! Ha élne Gabi bácsi, biztosan már szervezett volna egy nagy évfordulós ünnepséget, ahol részt vennének a valamikori kórustagok, akik még élnek. De a karvezetőnk nélkül nem érdemes ilyesmit elkezdni, mert hosszan tartana az eltávozottak felidézése és amúgy is, Gabi nélkül szomorúra sikerülne minden!

A továbbiakban a községi kultúrotthon munkatervei, beszámolóí, jelentései alapján, valamint a megjelent újságcikkek, diplomák alapján felsoroljuk az énekkar tevékenységét évekre lebontva. Megjegyezzük, hogy nem minden évi adatokat találtuk meg, de a kórustagok visszaemlékezései alapján nem létezett megszakítás a dalárda tevékenységében.

1948- Duka János tanár Hidegségen egy gyermekkórust szervez 35 taggal, akik a község központban is felléptek két alkalommal, főleg népdalokkal és gyermekdalokkal.

1949- Holló Gábort Gyimesközéplokra helyezik az Állomás-i iskolához tanítónak, de a VII osztályos központi iskolánál is tanít zenét. Itt már az első évben létrehoz egy erős iskolai kórust, ez már a következő évben rajoni versenyeken vesz részt és a helyi ünnepek, évfordulók állandó szereplője. (Május 1, Választások, Sztálin ünneplése, Nov.7, Dec. 30) Ebben az időben sok orosz dalocskát is ajánlottak, és román fordításokat. De a műsorok zöme még nem volt teljesen politizálva! Holló Gábor mint kántor-tanító, gazdag repertoárral érkezett és ami ennél is fontosabb, a műfaj határtalan szeretetével! Sajnos, 49-ben megtörtént a tanügyi reform, nem lehetett kántor is, de megmaradt az igen szolid zenei felkészültsége.

1951-Az énekkar sikerrel szerepel egy rajoni kultúrversenyen. Egy községi tanácskozásban jegyzőkönyvében szóba kerül a községi énekkar megerősítése is. Később ezt az évet tekintik a felnőtt vegyes kórus megalapítási évének.

1953-A felnőtt vegyes kórus egy Bákó-i vetélkedőn vesz részt, ahol egy rádiót nyert a kultúrotthon részére. Megjegyezzük, hogy az 1950-es, 60-as években a diplomák mellé mindig adtak valami értékes tárgyat, amelyeket a kultúrház klubjában leltároztak be és használták a fiatalok.

Az 1950-es években főleg a megállói iskola énekkara vált híressé az egész körzetben, rajoni majd tartományi díjakat nyert. De közben tevékenykedik, érik a felnőtt vegyes kórus is.

1961- Gazdag évtizedek következnek a középloki énekkar életében. Így ebből az évből egy műsortervet találtunk, a következő számokkal:

Chivescu: Republica, mareata vatra

Hubesz Valter: Fiatal kollektivisták éneke

Hubesz Valter: Tavaszi ének

Tulikov: Marsul tineretului sovietic

A kórusvezető Holló Gábor a helyi pártfejesek rábólintásával még belopott a műsortervbe két csángó népdalt: Kertem alját Tatros vize kimossa és Elmennék én, babám, ti hozzátok egy este. Úgy gondolta, elnéző lesz a műsortervet ellenőrző elvtárs. És jól számított! De már ez a felsorolás is igazolta, hogy a párt igyekezett propaganda célra felhasználni még ezt az ártatlan műfajt is, valamint azt, hogy kötelező módon megjelentek a román számok is, amit nem értettek a kórustagok, ezért unták ők is, és a helyi közönség is. Némileg kárpótolták ezt a szép magyar kórusdalok és a népdalok! Ekkor a vegyes kórusnak 92 tagja volt.

Az elkövetkező évekre a kultúr tevékenységek izmosodása, új tevékenységi formák megjelenése, ugyanakkor a politikum rátelepedése a jellemző.

1963- Egy statisztika szerint, a következő kultúrcsoportok léteznek:

-énekkar- 102 taggal, 2 néptáncsoport, helyi jellegzetes népzenei csoport 8 taggal, még aktívak a helyi zenészdinasztiák híres képviselői: Pulika János és felesége, Halmágyi Mihály és neje, Zerkula János és felesége. Ritkulnak a hagyományos táncalkalmak.

1963 április 19- A középloki dalárda 141 taggal részt vett a Csíkrajoni műkedvelő dalárdák rajoni versenyén, ahol első díjat nyert.

1963 április 23- Fellelkesedve a rajoni szakaszon elért eredményért, munkatervbe foglalják és jegyzőkönyvbe rögzítik, hogy a dalárda 180 taggal vegyen részt a tartományi szakaszon, Vásárhelyen. Ehhez szükséges, hogy naponta legyenek a dalárda próbák. Nem szívesen járnak minden áldott este próbára a kórustagok, fárasztó a napi munka után még legyalogolni a központi kultúrotthonba. Ezért a vezetőség átgondolja és heti két próbát írnak elő. Így is akadnak nehézségek, ezért a kultúr tanács, a községi pártbizottság fokozzák a szervezést.

Átiratokat küldenek az iskolák igazgatóságainak, a faipari egység és a szövetkezet vezetőségének, kötelezve bizonyos kultúrtavékenység elvégzésére. Például a tanerőknek hetente legalább négy óra kulturális munkáról kellett számot adniuk a tanügyi, művelődésügyi és pártbizottsági ellenőrző szerveinek.

Ebben az évben még tervszerűsítették a következő tömegdalok betanulását, amivel a tartományi kórus versenyre készültek:

Hubesz Walter: Marsul tineresc és Munkára fel, Zoltán Aladár- Vörös zászló,
Chivescu- Szállj új dalunk, Az élet virága, Zoltán Aladár –Köszöntő

A kórus még betanult három helyi népdalt.

1964 május 16- A gyimesközéploki dalárda részt vett a Magyar Autonóm Tartomány énekharanginak Vásárhelyen tartott tartományi versenyén 180 taggal, ahogyan azt tervezték. A műsorgetervben, amelyet mindig jóvá kellett hagyni a felsőbb pártszervekkel, fele-fele arányban román és magyar nyelvű forradalmi, pártos és békedalokat javasoltak, valamint két-három csángó népdalt.

1965 július 17- A 140 tagot számláló vegyes kórus Csíkszeredában szerepel a Román Munkás párt IV. Kongresszusának tiszteletére rendezett rajoni fesztiválon.

A községi pártbizottság, a kulturális tanács és iskolai, valamint értelmiségi gyűléseken sok panasz, bírálat jelenik meg a vezetőség részéről azzal kapcsolatban, hogy egyre többen maradnak ki a kórusból. Világosan látszik, hogy még a közös éneklés szerelmesei is unják a sok pártos, hazafias, forradalmi tömegdalt. Ezért ezeket az éveket a sok herce- hurca, szervezés, újrakezdés, erőlködés jellemzi. Már pedig lemondani nem lehetett egy ilyen, most már minden „hurrá optimista ünnepre” előkapható látványos formációról. Az ilyen ünnepek pedig egymást érték azokban az években! És csodák- csodája, még mire is volt jó ez az átlagban 80-100 tagot számláló tömeg! Szép ünneplő csángós viseletükben szerepeltek mindig, és a Bukarestből idelátogató, hűn szeretett kisebb és nagyobb vezetők megcsodálhatták, hogy az ősi román földön, Csíkszeredában is majdnem olyan viseletet hordanak, mint az igazi románok. Kevesen voltak közülük, akik a színekből, a formákból és főleg a történelmi tudásukból következtethettek volna arra, hogy miért is hordanak a gyimesi csángók kieresztett inget.

1965-66-ból a fentiek bizonyítására ideírjuk a javasolt és betanult tömegdalokat, amelyekkel a dalárda évfordulójának a megünneplésére készültek:

Az élet virága, Szállj új dalunk, Leng a zászlónk, Munkára fel majd következnek a Párt dalok. Így is írják be: Párt dalok!

1965 december: A középloki kórus 67 taggal részt vett a *Köszönet a Pártnak* című rendezvényen Csíkszeredában. Előtte hetente kétszer, hétfőn és pénteken tartanak próbákat.

1966 január: Már csak 69-en énekelnek a kórusban, de így is rajoni I. díjat és 2000 leit nyertek a kultúrotthonnak. Még tagokat toboroznak és ünneplik a kórus 15 éves létezését.

1966 február 16: A felnőttek vegyes kórusának már csupán 40 tagja van, a legtöbben a helyi iskolák tanerői, mert őket kötelezték kultúrmunkára. Műsorgetvük a következő tömegdalokat tartalmazza:

Republica, mareata vatra

Szebb lesz az ország

A pártnak...

Ének a párthoz

Te cant, partidul drag

Már a hazafias dalok is ritkák, inkább a párt dalok vannak túlsúlyba. Nemcsak a közönség unja a sok pártos tömegdalt, hanem, amint a számok igazolják, az énekhar tagjai is. De a hírnevet hozó dalárda lassú halálát nehezen lehetett elfogadni.

1966: Az iskola énekara részt vett 70 gyermekkel a rajoni szakaszon. Ugyanez az énekkar itthon is szerepel Május 1-én és 8-án.

1967 elején már csak énekcsoporthoz szerepléséről találunk információkat, de nem létezik olyan pártgyűlés, végrehajtó bizottsági ülés vagy tanügyi beszámoló, ahol ne esne szó a dalárda erősítéséről. A dalárda tagjai, az intézmények vezetői felszólításokat kapnak ilyen téren.

1967 február- Eredményesnek mutatkozik a szervezési munka, mert a kórus ismét 110 taggal szerepel Csíkszeredában. A repertoár tömegdalokat pl. *Gloriosul Partid, Pe drumul Partidului* és helyi népdalokat tartalmaz.

1967 március- A vegyes kórusnak immáron 180 tagja van. A műsorterv arról árulkodik, hogy nemcsak pártos tömegdalokat tanulnak be, hanem több helyi népdalt és népdal feldolgozást. Pl. betanulták: *Hej, két ága van, Este későn ragyognak a csillagok, Cigánydalok stb.* Mindez enyhülő politikára vall!

1967 április- Továbbra is 180 taggal működik a dalárda, versenyre készülnek és betanulnak még két román népdalfeldolgozást. Ez új jelenség! Eddig román népdal nem szerepelt a műsorterveikben, csak román tömeg és párt dalok. Ugyanebben a hónapban a dalárda részt vett a rajoni szakaszon, de a betanult számokból alig mutathattak valamit, ismét egy csomó, már ismert pártos számot kellett elénekelniük. De a próbákon legalább olyanokkal foglalkozhattak, amelyek közelebb álltak a dalárdisták szívéhez.

1967 május 21- Az énekkar ismét Csíkszeredában szerepel egy távolsági vetélkedőn. Erre betanultak egy szép kórusművet is, amelyet nagyon élvezetek úgy a dalárdisták, mint a közönség. Címe: *A mi kisfalunkban...*

1968- Elég kevés adatunk van a dalárdáról. A jegyzőkönyvekből, munkatervekből megtudjuk, hogy komoly felkészülés és sok próba előzi meg a IX. országos kórusverseny megyei szakaszát, amelyen a középloki dalárda is részt vesz. Betanulnak új kórusműveket:

Hervad az erdő lombja- Thomásztól

Táncol a rózsza- Bárdos Lajostól és három csángónépdalt.

Ekkor már létezik egy női kórus is külön műsortervvel.

1968 Dec.1 Úgy tűnik, ismét problémák adódnak a nagy vegyes kórust illetően, mert az egyesülést ünneplő műsortervben csak egy énekcsoporthoz és a női kórus szerepel! Egy pártbizottsági gyűlés jegyzőkönyve alapján „mindent megteszünk a vegyes kórus újraélesztése érdekében”.

1967 január- A szervezés fenyegetőzésbe csap át! Minden lehetséges kórus tag, aki állami alkalmazott, felszólítást kap kézhez, pecséttel a Községi Néptanács Végrehajtó Bizottságától a következő szöveggel:

„A Néptanács V.B. felhívja az alant felsoroltak figyelmét, hogy ma este ½ 7 órakor legyenek az állomási kultúrotthonnál. Meg nem jelenés esetén a V.B. mindenkit személyesen felelőségre fog vonni”

Aláírás Elnök Titkár Községi Pártbizottság
Titkár

1969 április 26-27- A IX. országos kórusvetélkedő megyei szakaszán sikerrel szerepel az énekkar.

1969 május (Pünkösd!)- Csíkszeredában felvonulnak a környék énekharai, köztük népviseletben a középloki dalárda 100 taggal. Majd Zsögödben szerepelnek a búcsún való részvétel ellensúlyozására! Szereplés után hagytak csapat- aktivistát és átmentek Somlyóra

1969 Augusztus 23.- A felszabadulás megünneplésének tiszteletére megnyitják a néprajzi múzeumot(falumúzeum). Az ünnepnek megfelelő műsorterv készült, mellőzve a sok pártos, hazafias éneket. Az énekcsoporthoz 3 népdalt énekeltek:

Ha Középlok város volna

Mikor kicsi leány voltam

Lenn a kertek alján vadvirágok nyílnak

Az elmaradhatatlan fele- fele arány most is érvényesül. Szép hanggal, de nagyon rossz kiejtéssel három román népdalt énekelt Dombi Mária.

Tizenkét leány pedig egy román leánytáncot adott elő. Megnyugtató képpen még volt két székelytánc és két cigánynóta.

Ugyanebben az évben még szerepel a vegyes kórus a választások tiszteletére, de itt már az ismert pártos tömegdalokat éneklük.

1970- A kultúrotthon negyedévi munkatervében feladatként jelenik meg: (Románból fordítom.) „Továbbra is működtetjük a két énekkart. A Néptanács, szövetkezet vezetősége és a Fafeldolgozó Egység vezetősége gondoskodik a szállítás megoldásáról az összpórákra.(traktor, teherautó, lófogat)

Az énekkar próbákkal készül a X. országos kultúrverseny tömegszakaszára. A szervezés, a sok bírálat ellenére sem érte el soha a dalárdisták száma a bűvös 100-at! Talán a műsorpolitika is oka lehetett ennek, de általában a faluközösségek szétbomlása, ingázás, fáradság, az életszínvonal romlása, de a televízió elterjedése és általában az agitációs szóbeli ráhatás új mozgósító módszereket, kultúrmunkát követeltek, amelyekről a következő fejezetben beszélünk. De térjünk vissza még az énekkarhoz!

1970.V.17- A dalárda részt vett a csíkszeredai *Tavaszi Hargitán* rendezvényen, vegyes és női kórusokkal.

1970 dec.13- Kórustalálkozó Ditróban, ahová összegyűltek ünnepelni a legjobb magyar ajkú kórusok a környékről, de más megyékből is. Ezek igazi ünnepek voltak, összehasonlítási alap, ahol barátságok szövődtek, tanultak egymástól és sokat számított az *együtt éneklés magyarul!* Ditró mindig a nagyobb testvér és egyúttal a nagy vetélytárs volt a dalárdák vetélkedéseiben. Ezért ők is mindig meghívottak voltak a középloki dalárda évfordulós ünnepségeire.

1971- A félévi munkaterv alapján ”továbbra is működtetjük az énekkart és készülünk a X. országos kultúrversenyre.”

1971január 16-17- A X. országos kultúrverseny Csíkszeredában, a kórus 72 taggal szerepel. A jóváhagyott műsortervükben szerepelnek a következő tömegdalok:

Szebb lesz az ország

Pe drumul Partidului

Un gând din inima Partidului és három gyimesi népdal:

Barna kislány, a te fekete szemed

Tegnap a Gyimesben jártam

Kertünk alját Tatros vize kimossa

1971 február 7- A dalárda Középlokon szerepel csángó népdalokkal és népdal feldolgozásokkal.

1971március 7- A dalárda Csíkszeredában lép fel a választások tiszteletére rendezett gálaműsorban.

1971 május 16- Újból Csíkszeredában szerepel a dalárda a *Tavaszi Hargitán* fesztiválon.

1971 dec. 12. Ismét Ditróban ünnepelnek a megye kórusai. Középlok is jelen van.

Amint látjuk, 1971 egy igen-igen gazdag év volt a dalárda életében, annak ellenére, hogy csak 72 dalárdista énekelt. De ők voltak a legképzettebb tagok és még szerették is az együtt eltöltött közös énekléseket. Igaz, a kötelező heti négy órás kultúrmunka letöltésének lehetősége is közbe játszott, mert ekkor már a 72 énekkarosból 47 tanügyi káder volt. De azt se felejtjük el, hogy akkor még volt pénz, nem tudom honnan, a kórus gyakori utaztatására, ellátására is.

1972- Csak a kórus létszámáról találtunk adatot egy statisztikában, ahol a dalárdisták létszáma 73. Még szó esik egy tapasztalatcsere megszervezéséről Középlokon a megye karmesterei részére, ahol szerepel a dalárda és az iskolások kórusa.

1973 június 17- A kórus 82 taggal részt vett a „Pe coardele fratiei” –, „A testvériség húrjain” elnevezésű megyei rendezvényen. Ugyanitt jelen van az iskolások énekkara is 74 taggal.

A felnőttek énekkarának műsorterve:

Leng a zászlónk

Szállj új dalunk

Szép ország a miénk

Cantec de leagan és csodák- csodája, három (!) helyi népdalváltozat:

Édes anyám karján nevelt engemet

Lent a kertek alján vad virágok nőnek

Elvesztettem kis pej lovam a gyimesi zöld erdőben...

Az őszi értelmiségi gyűlés egyik napirendi pontja: Intézkedések a kórus alapítása 25. évfordulójának megünneplésére, 1974 áprilisában.

Ugyanitt tervbe vették a *Csángó fesztivál* megszervezését minden év őszén, ahová moldvai, barcasági, dévai csángó együtteseket szándékoznak meghívni. Jó alkalom volt ez megfigyelni, hogy évről- évre milyen mértékben hal ki a fiatalabb résztvevőkből a magyar szó!

1974 március A felnőttkórus Karcfalván szerepel 60 taggal.

1974 április 6-7- A vegyes kórus részt vesz a kórusoknak szervezett vetélkedő megyei szakaszán.

1974 április 28- A középloki dalárda megalakulásának 25. évfordulóját ünnepli.

Meghívottak: Udvarhelyi férfikórus, Sepsiszentgyörgy vegyes kórus, a Csíkszereda, Ditró, Szentdomokos énekkarai. Középlok minden szempontból kitett magáért! Igazi népünnepély volt. A hazaiak három énekkarral szerepeltek: I- IV osztály, V- VIII osztály és a felnőttek vegyes kórusa. A közönség is elégedett volt, mert sok szép népdalt, kórusművet hallhatott.

Íme a jóváhagyott műsorterv:

Naskalaton esi az eső

Lenn a kertek alján

Tegnap voltam zab aratni

Kék szivárvány, kék szivárvány

Ki megyek a hegyre Sije tetejére

1974 Augusztus 23- Románia felszabadításának XXX. Évfordulójára az egész országban nagy ünnepeket rendeztek, egész napos műsorral. A tanulók és a felnőttek énekkara szerepelt a szabadtéri színpadon. Sok volt a hazafias és pártos ének, de egy néhány népdal is helyet kapott. Itt kitüntették a kórus vezetőjét, Holló Gábort és a legrégebbi, hűséges kórustagokat. Ez volt az énekkar utolsó színpadi szereplése nagyközönség előtt, Középlokon. Ezért ideírom egy néhány kitüntetett nevét és a dalárdába lépés idejét:

Demeter Ignác-1949, Holló Julianna- 1949, Balla Irén-1953, Balla Emil- 1963, Csillag Ibolya- 1965, Tankó Gyula- 1950, majd 1965-től, Fülöp Károly, Mihók István és sokan mások. Sokan voltak és mára kevesen maradtak az élők sorában.

Azt bizonyítandó, hogy az utolsó évtizedben betegeskedett a kórus, ideírom a létszámokat:

1970- 79 tag, 1971- 72 tag, 1972- 32 tag, 1973-82 tag, 1974-60 tag, 1975-60 tag. Csak a leghűségesebbek maradtak. Betegeskedik a kórus lelke is- Holló Gábor.

1975- A kórus ebben az évben 3 kiszállást végzett 71 kórustaggal és jóváhagyott műsortervvel, ami főleg népdalokat tartalmazott és az elmaradhatatlan forradalmi, pártos dalokat.

-Ditróban újra összegyűltek a megye kórusai.

- Zsögödben szerepeltek a Tavasz a Hargitán fesztiválon május 18-án.

- Bálványoson is felléptek az ott szervezett fesztiválon június 22-én. (elévinni!)

1976- Holló Gábor súlyos műtéten esik át! Isten veled, szépemlékű dalárda. Mert zenetanárok jöttek- mentek, de olyan énekkar, mint a csupa lélek HOLLÓ GÁBOR KÁNTORTANÍTÓ idejében, soha többé nem lesz!

Ő valahogyan más volt, mint mi, a többiek és mindazok, akik utána jöttek. Ő volt az utolsó igazi *falusi néptanító!* Az általa beoltott gyümölcsfák máig gyümölcsöt teremnek, vadrózsába szemzett rózsafái ma is sok kert ékességei Középkokon. Csak a mindig vigasztaló, biztató meleg szavai hiányoznak. Tanítványa voltam, majd kollegája és igazgatója sok éven át. De nem tudtam ellesni tőle egy titkot: hogyan lehet minden egyszerű falusi ember lelkébe annyira belopózni? Én Gyimes szülöttem vagyok, bennszülött csángó, több, mint 30 évig iskola-igazgató, de ha Holló Gábor vissza- vissza jött gyimesi csendért, jó szóért és végig sétáltunk a középkoki utcán, én mintha levegő lettem volna: minden öreg, fiatal, férfi, nő a szeretett tanító bácsijuk hogylétéről érdeklődött és úgy ölelgették, mintha Szibériából szabadult volna. Emberszeretben és segítő, megértő készségben még csak egyetlen tanár, a „gyimesiek atyja” volt hozzámérhető: Antal Pál tanár. Mindketten elhaláloztak, az Isten nyugtassa őket!

Azóta ide is begyűrűzött a civilizáció legnagyobb átka: szétestek a közösségek, az emberek önzőek lettek, begubóztak otthonaikba, irigykednek egymásra és a pénz a legnagyobb úr! És rettenetesen hiányoznak az igazi néptanítók! Más korban és más világban élünk!

III. Államilag támogatott, intézményesített kultúrát terjesztő intézmények

a.) Mozi vetítés

Mindhárom gyimesi községben, így Középkokon is, már az ötvenes évek legelejétől volt állandó filmvetítés. Nagy szükség volt ezekre, még akkor is, ha a kezdetekben rengeteg háborús orosz filmet vetítettek, amelyek a nem rég befejezett háború katonáiról szóltak, azok hősiességéről, néha egy kis szerelemmel fűszerezve. De ezeket az embereket, akik közül sokan még nem láttak mozit, lenyűgözte már maga a technika is. Az elején még megriadtak, ha vonat közeledett a vásznon, esetleg felemelték a lábukat egy hullám közeledtekor, később már kommentálták a történeteket, szerették, vagy gyűlölték a szereplőket, és ennek megfelelően bekiabáltak, figyelmeztették őket a veszélyre! Aztán eljött a cselekvés csendes élvezése, amikor már rászóltak a műsort zavaró idetántorodott részegre.

A nézők inkább a fiatalok közül kerültek ki, de voltak megrögzött idősebb mozilátogatók is, akik öreg létükre is, főleg ha közelebb laktak, beültek filmet nézni. A nézők is több kategóriára oszlottak: gyermekek, fiatalok és idősebb férfiak, akik még esetleg a katonaságnál is láttak filmeket. A filmeket pedig így csoportosították: háborús, szerelmes, vegyes filmek. Aztán megjelentek a híradók, persze, politikai nevelő céllal. (munkaversenyek, sztahonovisták, bányászok, új gyárak, kollektivisták, koreai háború, Sztálin és a gyerekek stb.) A nézők előre kipuhították, hogy milyen filmet vetítenek. A sok kérdés elkerülése végett a mozigépész ráírta a plakátra nagy betűkkel, hogy háborús, szerelmes, vegyes, mesés, kémes film stb. Így lehetett válogatni, kategóriák szerint.

Mindenik kultúrotthonnak volt egy vetítő gépje, amelyet általában valamilyen kultúrversenyen nyertek a kultúrházak műkedvelő csoportjai. Ezt egy gépész kezelte ¼ normáért. A filmeket Csíkszeredából küldték rotációba. Mivel a község mintegy húsz km hosszúságban nyúlik a völgyben, ezért bizonyos megszabott napokon a központi kultúrotthon vetítő gépét és a gépészt a néptanács kocsisa felvitette Hidegségre is filmvetítésre. A megálló szerelést és gépészt pedig Borospatakra vitték. De ezeken kívül a csíkszeredai Mozi vállalat „mozi karavánjai” jártak az olyan helységeket, ahol még nem volt villany sem, sőt a vágterekre, az erdei munkásokhoz is kijártak vetíteni. Tehát nagy hangsúlyt fektettek a filmmel való nevelésre is. És nem is akármilyen filmeket vetítettek. Azokban az években a jó magyar filmek is eljutottak Erdélybe is Így ismertük meg az Európa szerete kedvelt *Valahol*

Európában című filmet (1947), a *Ludas Matyi* film változatát és a *Körhintát* (1955). Mai szemmel nézve egy kicsit a vándor színészekhez lehetne hasonlítani a mozi karavánokat, végig járták a környéket és hangosan hirdették hangszórójukkal: „ma este 7 órai kezdettel filmvetítés lesz a megálló kultúrotthonban. Vetítésre kerül a *Kétszer kettő néha öt* című szerelmes magyar film. Belépti díj, felnőtteknek 4 lei, gyermekeknek két lei.” Általában a vetítés helye a kultúrotthon, iskolaház vagy egy nagyobb udvar. Ilyen esetben meg kellett várni a besötétedés idejét a huncutkodó gyermekek örömeire, akiknek élmény volt a várás, az együttlét és maga a mozi. A mozi szereplői közül szét osztottuk magunkra a szerepeket, hasonlóság, beszéd, ügyeskedés alapján. Volt nekünk Kuksink, aki igen meggyőzően követelte a későbbi jötevőjük felakasztását: „*könyörgöm, akasszuk fel!*”, *de volt* Döbrögink, aki ma is ezt a nevet viseli, és ki tudná felsorolni a filmhősöktől kapott neveket? De maga a vetítés ceremóniája is a kezdetekben roppant izgalmas volt, főleg a gyermekek számára. Egyszer csak a nagy várakozás, a morajlás közben sercegni kezdett a gép, fényt küldött a vászonra, különös jelek, majd írás, szereplők és beállt a csend, a várakozás. Vetítés közben néha megszakadt a film a nézők bosszúságára, a gépész ragasztott, bütykölt majd újra sercegett a vetítő. Ezekkel a filmekkel nőttünk fel, a dalbetétek pedig beivódtak a lelkünkbe, és jól megfértek a népdalaink mellett, mert a két dolog: az akkori film és maga az ember sokkal tapinthatóbb közelségben voltak, mint a mai filmek és a mai ember! Ma sok gyermek, ifjú csak az izgalmat keresi a filmekben: a verekedést, gyilkosságot, erőszakot. Hát ezért olyan a milyen a mai világunk!

A falusi mozik népszerűek voltak. Lehet, hogy túl bábáskodták az egészséget, de a falu kultúrnokei nem bíztak mindent a halandó mozi nézőre! Bevezették a filmismertetőket, egy fiatalabb tanerőt beosztottak kultúr munkával filmismertetőt tartani, aki a vetítés előtt felolvasott a mozi vállalatától, vagy a megyei (rajoni) kultúr tanácstól küldött éppen vetítésre kerülő filmről a megfigyelni valókat. Hogy őszinték legyünk, ezek az ismertetőik már egy jelei voltak a politikum rátelepedésének a kultúra minden lehetséges megnyilvánulására. Mert a következő lépés már nem hagyott kétséget e téren sem: Megjelentek a majd félórás Híradók a filmek előtt, amelyek már az új világrendet dicsérték, a párt szerepét, az új embert, a megvalósításokat járták körül. A későbbi falusi filmhetek is ünnepekké váltak, de minden ilyen megmozdulás mögött vagy fölött örködött a Párt éles szeme. Annyi bizonyos, hogy a filmmel végzett munka mindig szerepelt a falusi kultúr tanácsok évi, negyedévi és egységes munkatervében. Aztán a televízió megjelenésével, a 70-es évek után először a mozgó mozi-karavánok maradtak el, majd annyira lecsappant a mozilátogatók száma, hogy a városi mozikhoz hasonlóan, szerre kimaradt a vetítés a falusi kultúrházakból és a vetítő gépeket elszállították, ki tudja hova? Ezzel lezárult egy korszak, megszűnt egy újabb lehetősége a közösségek összetartozásának. Éppen úgy, mint a falusi táncalkalmak, kalákák, koporsóba tétel, lovas lakodalom, betlehemezés és lehetne sorolni, de minek? Otthon, elhúzódva a világtól, a társaságtól, százával kínálja portékáját a televízió minden csatornája. Nem tisztom, hogy a filmek minőségéről beszéljek. De eszembe jut ilyenkor egy mondás, amit az öregektől hallottam: Sírni közösen is sokkal jobb, mint egyedül! Hát még kacagni!

Végezetül még egy-két dolog tisztázásra vár. Amikor általában a kultúráról van szó, hajlamosak vagyunk panaszkodni azt illetően, hogy Románia általában elzárkózott a nyugati kultúrától: az irodalomtól, filmvilágtól, művészetektől. Hát, nem éppen így volt. Tudjuk, hogy létezett egy vasfüggöny, ami általában az eszmék áradatának útjában állt. Ezt senki nem tagadhatja! Tudunk a szocialista realizmusról, a megrendelt irodalmi munkákról, képzőművészeti alkotásokról. De hasonlítsuk össze pl., ami a vetített filmeket illeti, milyen országokból származtak azok a kiválasztott három évben?

-1970- Magyarországról- 8 film, szovjet film-5, angol film-3, francia film 4, amerikai film-4, olasz film- 5.

- 1974- amerikai film- 7, szovjet film 4, Francia- 5, olasz film-5, lengyel, angol, bulgár, kínai, csehszlovák, mexikói stb. 1-2 film. Ekkor már magyar filmet nem kapott a középloki mozi. A román filmeket nem soroltam fel, de mindig akadt 2-3, tehát nem voltak túlsúlyban.

-1976- Ismét sok az amerikai film (Elfújta a szél és mások) román-4, angol- 2, francia-4, koreai- 1, spanyol 1.

És megnéztem a 2009 évi nagy városokban még működő mozik bármelyik havi vagy heti programját: 99%-ban *amerikai filmeket vetítenek!* Úgy látszik, hogy az ideológia és a pénz harcából az utóbbi a győztes!

b.) *A könyvvel végzett munka*

Ezt a klisének érzett szókapcsolatot szó szerint vettem át az 1960-as, 70-es évek kulturális tevékenységeinek a munkaterveiből (kultúrházak, klubok, könyvtárak, iskolák használták). Valóban, volt, amivel dolgozni, mert soha azelőtt annyi olesó, de szellemiekben értékes könyvet nem nyomtattak, mint azokban az években. A ma 65- 70 évesei, akiknek valamit is jelentett a könyv, minden fizetéskor, városban járaskor könyvvel megrakodva tértek haza. Nem biztos, hogy el is tudták azokat azonnal olvasni, de remélték, hogy sor kerül rájuk. És gyűltek, gyűltek a könyvek. Az első elolvasni való könyvet otthon, a ládában találtam, egy kalendárium volt. Aztán a szomszédom, aki okos parasztember volt, a kezembe nyomott két könyvet és utána mindig találtam nála olvasni valót. Ő volt az az ember, aki az utcára utcai faliújságot tett és cikkek helyett odahelyezett hetente két könyvet valamint egy felhívást:

”Olvasd el és tedd vissza!” Amikor rákérdeztem:

- És ha valaki nem teszi vissza?
- Az már azt jelenti, hogy valaki szereti a könyvet és ezzel mi nyertünk- jött a mosolygós válasz.

Aztán már az 1950-es évek közepétől minden községnek volt községi könyvtára, egész normás könyvtárosi állás, és a szövetkezet keretein belül volt egy könyvesbolt részleg. Államilag támogatott könyvkiadók ontották a könyveket és abból bőven jutott az iskoláknak is. Nem nehéz felsorolni 10-15 állami könyvkiadót, amelyek főleg jelenkori erdélyi magyar szerzők műveit, klasszikusok könyveit és világirodalmi műveket adtak ki magyar nyelven is. Nem a teljesség igényével felsorolnék ilyen kiadókat:

-*Kriterion könyvkiadó*- Hallatlanul gazdag tevékenységet fejtett ki, az erdélyi tudományos élet minden valamire való képviselőjének itt megjelenhettek a könyvei, ezenkívül csodálatos sorozatok maradtak ránk a világirodalomból, a fiatal íróinktól, a művészeti kiadványokból, történelmi írásokból, a zene és néprajz világából. Azt hiszem, még nem fogtuk fel kellő mértékben, mit jelentett az erdélyi magyar kultúra számára Domokos Géza munkássága a kiadó élén!

-*Dacia könyvkiadó- Kolozsvár*

-*Ifjúsági könyvkiadó- Tanulók könyvtára*

-*Albatros könyvkiadó- Bukarest*

-*Mica Biblioteca- Előre*

-*Téka könyvkiadó(sorozat)*

-*Eminescu-könyvkiadó*

-*Ion Creanga könyvkiadó*

- *Állami irodalmi és művészeti könyvkiadó*

- *Editura Didactica si Pedagogica* és még lehetne sorolni.

Az biztos, hogy voltak szerzők, művek, amelyek a fiókban maradtak és létezett cenzúra is! És tudunk a szocialista realizmusról. Jól tudjuk, hogy az Ady kötetekből kihagyták az istenes verseit. Sorolhatnók ezt így oldalakon át. De el kell ismernünk, hogy rengeteg értékes könyv került akkor a falusi könyvtárak birtokába. Igaz, megváltozott az emberek olvasási kultúrája is. Ma nem csak a falusi ember olvas sokkal kevesebbet, de a gyermekek, ifjak, sőt egyetemisták sem mindig a könyvből szerzik a tudást. De térjünk vissza témánkhoz, a

könyvvel végzett munkához. Ez a tevékenység is a községi kultúratanács évi negyedévi vagy egységes munkatervei alapján történt, megszervezői a könyvtárosok, iskolák tanerői, klubfelelősök voltak. Ilyen tervezett rendezvények:

-író- olvasó találkozó: Fodor Sándor, Beke György, Ferences István, Oláh István

-olvasó estek: A községben mintegy 20 olvasókör tevékenykedett a tanerők vezetésével, munkaterv szerint. Minden iskolánál létezett egy ilyen kör, de egyéni házaknál is tartottak olvasó estet, ahová összegyűlt 10-15 szomszéd, főleg asszonyok és a tanerő ügyességétől függött, milyen olvasnivalót keresett, amit aztán a mai folytatásos filmek mintájára tartott. Ezek az esteken hasznos háztartási és a Dolgozó nőben (folyóirat) megjelent dolgokat is ismertettek.

-Nők órája: - Az asszonyok, lányok gyűltek össze, iskolánál, klubban, egyéni háznál és egy tanítónő hasznos háztartási dolgokról, gyermeknevelésről, egészségügyi tartott előadást. Ide gyakran meghívtak szakembereket is.(orvos, szakács)

-Könyvismertető: Általában a községi könyvtárban tartották és a könyvtáros, vagy valamelyik irodalom szakos tanár tartotta a megjelent könyvekről. A fenti összejövetelek nem a nagyszámú hallgatóságot célozták meg, hanem a potenciális olvasókhöz szóltak.

-Irodalmi összeállítás- Témás megemlékezések voltak, amelyeken megemlékeztek versekkel, szavalókórossal fontos eseményekről, írókról, hazafiakról, pártról, hazáról, szülőföldről, az anyákról stb. Érkeztek kész szövegek, vagy a Művelődés című folyóirat hozott ilyen napra kész összeállításokat. Ezek nagy része a személyi kultusz igazi példányszámai voltak, de akadtak művészi szintű szövegek is az irodalmat kedvelő tanárok szerkesztése nyomán. Pl. Szabadság, szerelem, Az anya, ahogyan a nagy költők látták, Szülőföld stb. A szövegeket néha énekes, zenés betétek tették érdekesebbé. Színpadon adták elő, rendeztek külön versenyeket ifjaknak, iskolásoknak.

-Mese délelőtt- Kisebbségi gyermekeknek szervezték a tanítók és könyvtárosok felsőbb utasításra, hogy elvonják a tanulókat a templomozástól.

-Falusi könyvhónap- A könyvtárak rendezték általában február havában. Új könyveket mutattak be, könyvismertetőket tartottak és versenyeket szerveztek pl. Aki tud, az válaszol. Ilyen alkalmakkor az éppen esedékes, vagy már eltelt *Pártkongresszusok irányelveiből* is tartottak felolvasásokat a községi pártbizottság utasítására. Ezeket vegyes érzésekkel fogadták a hallgatók.

c.) *Más tevékenységek*

Megjelennek az egységes munkatervekben, vagy a kultúrával foglalkozók munkaterveiben olyan időszakok, amikor valamilyen ideológiai problémával sokkal többet kellett foglalkozni a diktátorok meglátása alapján. Ilyen volt például, például a tudományos- ateista nevelés! Ezért jöttek létre minden faluban a helyi *tudományos brigádok*. Tagjai: rendszerint reálszakos tanárok, orvosok, állatorvosok, a törvényeket ismerő emberek (jogász, néptanács titkár), történelem szakos, közgazdász. A „művészeltek” irodalmárok inkább a kultúr házakban, klubokban a fentebb említett művészi ágakkal foglalkoztak. (színdarab, könyv, irodalmi összeállítás, megemlékezések, évfordulók)

A tudományos brigád munkaterv szerint a kultúrházban, iskolákban témák szerint rövid előadásokat tartottak. Kedvelt témák: Az ember eredete, Van-e élet más bolygón, Törvényismertető, Állatbetegségek, Növénytermesztés, Számoljunk együtt, Utazás hazánk térképén (megvalósítások). Bárki láthatja ezekből a kiválasztott témákból a tudományos brigádok igazi célját: fejtágítás, az új embertípus kialakítása! Csakhogy a brigád tagjai, ha magukban voltak, akkor nem nagyon tetszelegtek a hivatalból ateistává előléptetett egyén képében, mert ismerték a gyimesi ember vallásosságát és ők maguk is ilyen családokból származtak. Ezért egy női témát, ajánlott problémát beírtak és egészen másról beszéltek. Érdekes utazásokról szóltak, diafilmeket vetítettek, amelyekkel az érdeklődők egy más világban találhatták magukat. Ezért kérdezte meg a borospataki öreg bácsi:

- Tanár úr, diófilmet (diafilm helyett) hoztak-e?

A kultúra terjesztése, de főleg a pártszellemű tömegnevelés formái voltak még a *klub-tevékenységek, mezőgazdasági tömegoktatás, ifjúsági csütörtökök és minden fajta politikai oktatás, amelyeken kötelező volt a jelenlét.* Ezek vezetésére a községi pártbizottság külön propagandistákat választott ki, akik aztán évente többször is felkészítőként vettek részt. Ezek az agytágítók igen sokba kerültek, de ilyen célra bőkezű volt az állam.

A módszereken gyakran változtatott a propaganda aparátusa, új eszközök jelentek meg és a tömegnevelési módozat is változott. Egyidőben pl. megjelentek a színpadokon az *agitációs brigádok.* Ezek valamelyest hasonlítottak a két világháború közötti kabaré műsorokhoz: hibákat pellengéreztek ki, és mivel már létezett az *az ellenség (kulákok, volt kizsákmányolók, kereskedők, egyház, háborús uszító imperialisták, Titó, a megalkuvók, a haladás kerékkötői)* velük homlok egyenes ellentétben ott voltak a *haladás képviselői, (az élmunkások, a csupa jó tulajdonsággal rendelkező kollektivisták, egyúttal az újvilág építői.)* A kor kulcsszava a *szabotál,* ami már fenyegetés is volt, mert szabotálásért már megjárhatta valaki a Duna-Fekete Tenger csatornát, vagy a Duna Deltát. Az agitációs brigádok szövegeit a felsőbb szervektől készen kapták, esetleg a Művelődés folyóirat hozta, de legtöbbjüket egy helyi csoport állította össze, a témát az intézményektől, néptanáctól, pártbizottságtól kapták. Ezeknek nem volt olyan éles a bíráló szellemük, inkább az eredményeket sorolták fel versbe és zenei betétekkel. A szöveg megzenésítése helyi népdalokra, vagy könnyűzene dallamokra történt. A csoportoknak versenyeket szerveztek és díjazták a jobbakat. Ezek a brigádok könnyen kezelhetőek voltak, többször kiszálltak a munkatelepekre, így például az erdővágókat is „nevelték” kinn a vágtereken.

A pártszervek (rajoni, megyei, községi pártbizottságok) időnként *elemezték* a tömegnevelés mikéntjét és a pártsajtó, a szaklapok, sőt a Hargita és Előre átvették és közölték az észrevételeket, hibákat, feladatokat. Ilyenkor születtek az olyan újság cikkek, mint:

„*Művelődünk vagy csak szórakozunk*” (in) *Művelődés- 1968*

„*Beszélgetés a műkedvelő színjátszásról*”

„*Darabválasztás és beszédkultúra*”

Lebontva a feladatokat, a bírálatot egészen a falusi értelmiségiek szintjéig, következett a nagy fejmosás! Mi pedig már ismertünk egy ártatlan mondatot, amit a nagy kiértékelők szüneteiben nagy komolyan mondtunk egymásnak:”...mert mindenért hibás a tanyító!” Ezt a mondást még 1953-ban mondta egy rajoni tanügyi értekezleten egy fél analfabéta rajoni elvtárs! Az is igaz, hogy akadtak az értelmiségiek között is meggyőződéses kommunisták, ateisták, akik még akkor hittek és bíztak a kommunisták világmegváltó kezdeti álmaiba! Mert ezek az igazságról, egy jobb világról szajkóztak és voltak is ilyen irányú tetteik a kezdetekben. Gondoljunk csak a sok iskolára, amiket létrehozta, a középloki bentlakásos iskolára, ahol ingyen, felügyelet alatt tanulhatott sok szegényebb sorsú gyermek, akikből aztán kialakult az új értelmiségi réteg. És gondoljunk csak a sokrétű tömegnevelésre. Mintha a reformáció vagy a felvilágosodás modern változatát éltük volna újra! A kommunizmus vadhajtásai később nőttek ki fokozatosan! A proletár diktatúra álneve akkor még a „népi demokratikus rendszer” volt. A szegény, megtévesztett embertömegek még alig hallottak a Duna Deltáról, a Sztálin ajánlotta Duna- Fekete tenger csatorna építéséről., a rejtett vagy kevésbé elrejtett börtönökről, a kirakat perekről és az ártatlanul meghurcolt emberekről.

Érdekes kettősség jellemezte az akkori világot! Egy látszatra vonzó, nevelő, gondoskodó rendszer, a munkásosztály és szegény parasztság felemelkedésének záloga és egy kemény, kegyetlen diktatúra az emberek, az ország, kicsiben pedig a falvak többi lakóival szembe. Ennyire kétfelé osztani a világot még eddig nem sikerült senkinek! Tehát létezett: Mi és Ők, Jó és Rossz! És ismerjük, bőrünkön tapasztaltuk azt a jelszót is, hogy” aki nem velünk, az ellenünk.” A két kategória közötti válaszfal viszont nagyon is átjárható volt. Még a papok között is talált a rendszer idomítható, szolgálatkész egyéneket. Pedig az 1949 és 1954-es

évek az osztályharc legdurvább évei voltak. Egyfajta *kulturforradalom*, amikor az egyház, a magántulajdon ellen valóságos hadjárat indult. Ehhez meg kellett nyerni a szegényebb rétegek támogatását, lelkesedését. És ez nem volt nehéz a demagóg ígéretések, jelszavak, hazugságok elhíttetése után: a munkásosztály nevében történt minden, a főszövetségesnek kikiáltott parasztságnak előbb földet adtak, majd elvették és „minden a miénk” jelszóval közös gazdaságba terelték őket, mennyországot ígérve számukra (nyugdíj stb.) Gyimesben szerencsére nem jöhetett létre kollektív gazdaság, de megalakították a társulásokat, egy néhányan meggazdagodtak az innen messze földre szállított fűrészáruból, amit csak azért engedélyeztek, hogy ne azonnal a megalakulás évében menjen csődbe a társulás!

Az osztályharc hazafias kötelességé vált, az ellenség csak szabotálhat! Ennek az összetett mondatnak minden szavából csepeg a kor szelleme! A kommunisták minden gaztettüket a tömegekkel igyekeztek igazolni. Ha nem volt egy faluban, akkor kitalálták, álneveken futtatták az *önkéntes levelezőket*, akik „feltárták” egyes falvakból az „osztályellenség” ténykedéseit. A mai fiataloknak hihetetlenek ezek az önkéntes levelek az újságokban. De megértik az egészet, ha megtudják azt is, hogy a legtöbbször nem is létezett ilyen nevű levelező. Pl. Középlokról egy Czinna Ferenc nevű levelező hozta a világ tudtára a dolgozók éberségét az egyházi reakció szervezkedése ellen. Ilyen név soha nem szerepelt egyetlen nyilvántartásban sem Gyimesben! Pedig püspöküket lóra ültették és testükkel védték!

Amikor Márton Áron püspökünket el akarták távolítani az egyház éléről, a Romániai Magyar Szó 1949 június 16-i száma a következőket írja:

„A gyimesi dolgozók felfedezték az összefüggést az egyházi reakció és az angolszász imperialisták szándéka között”(in A krízis éve- Gagy József)

„A népnúzóknak benne vannak az egyháztanácsban”(ugyan ott”)

Az Igazság és a Romániai Magyar Szó cikkei igazolják, hogy a sajtó milyen mértékben keserítheti meg hazugságokkal, megrendelésre nem csak az egy falusi, hanem egy munkaközösségben dolgozók életét is! Íme egy példa:

„Csík megye becsületes gondolkodású tanítói egymásután fejezték ki azt a kívánságukat, hogy reakciós kartársaikat távolítsák el a tanügyből”(Romániai Magyar Szó-június 30) Ezek az elítélések, megbélyegzések a kultúrotthonokban, gyűléseken történtek. Hát erre is jók voltak a földből gomba módra kinövő kultúrházak azokban az években! Az már más kérdés, hogy később hogyan változott a két tábor elfogadottsága, amikor megsejtette a munkásosztály és a szegény parasztság is, hogy a vasököl rájuk is, ha szükséges, lecsap. Mert úgy-e Lengyelországban nem csak az értelmiségiek sztrájkoltak és Magyarországon a tankok olyan fiatalokat tapostak halálra, akinek nem volt a homlokára írva, hogy munkás-e vagy paraszt. A nagy csalódások az eszmében, amellyel teletömték a fejünket, ekkor állt be. Világos volt, hogy immáron a munkásosztály mennybemenetele elmarad és azt sem tudtuk, tudták, hogy ki is az a Mi és Ők. Mert mindig léteztek és létezni fognak ezek a kategóriák, csak éppen másképpen nevezzük őket, és a szereplők gyakran, mint a kígyó, bőrt cserélnek. A bőr pedig a felület, ami véd, de nem a belső, a lényeg!

Nem ez a témája a jelen írásnak, de most, 70 éves fejjel és sok tapasztalattal két ember-típusról szeretnék szólni.

Életem folyamán találkoztam *meggyőződéses kommunistákkal*, akik egész életükben hittek és bíztak egy eszmében. Sokkal később, ha valaki szemükre hányt, hogy téves eszméért rajongtak, ezek bátran kiálltak és csak az adott kor emberét hibáztatták, aki félrelépett, elhajlott az iránytól, az eredetitől. És emellett kitartottak még akkor is, ha közben eszmetársai elmartak, kiűzték maguk közül az illetőt. A kérdés az, mennyire ismerték ezek a megszállottak Lenin, de főleg Sztálin embertelen, ördögi, gyilkos ténykedéseit, akinek zászlaja alá álltak. Ez titok marad, mert már a szocializmus éveiben ezek az emberek eltűntek a színről! De, hogy ne légüres térből beszéljünk, nézzük meg egy ilyen ember ténykedéseit itt, a Gyimesvölgyében. Szeretném jó előre jelezni, hogy az illető nem volt sem

proletár, sem szegényparaszt, egyszerűen csak kommunista volt. Ez fontos, mert azért, hogy egy emberről szóljak ebben a helyzetben, feltétlenül ki kell zárnom ebből a körből az *érdek-párttagokat!*

T.L.P. meggyőződésből, határtalanul hitt a kommunizmus eszméiben még fiatal korától. Sokat olvasott, újságokkal levelezett és rengeteg könyve volt. Voltak elítélendő cselekedetei, és akadtak igazi jó szándékú tettei. Íme egy néhány, amelyekről ki-ki maga döntse el, hogyan ítéli meg:

-Az 1948-as tanügyi reform nyomán a reggeli tanítást már nem imádsággal kezdtük. T. L. P. minden reggel a sok esetben az iskola ablaka alá lopakodott és hallgatta, nem imádkoznak- e bent.

-Az utcán minden gyermeknek „Jó reggelt, jó napot” köszönt előre, hogy ne tudják őt a megszokott „Dicsértessék a Jézus...” katolikus köszönéssel üdvözölni.

-Ő volt az, aki egy utcai falújságot állított, ahová hetente két könyvet helyezett egy felhívással együtt: „Olvasd el és tedd vissza”! Azt is örömmel vette, ha valaki elvitte, de nem tette vissza a könyvet, mert akkor jó helyre, egy könyvet szeretőköz került az.

-A környék középiskolás diákjait ellátta olvasnivalóval és érdeklődött a tanulmányaik menetéről.

-A koreai háború idején a falu „pártarisztokráciája” már kiszorította őt minden funkcióból, elkerült egy erdei vágterre, erdővágó lett. Az erdővágóknak szervezett gyűlésen, kint az erdőben, az aktivista felajánlásokat várt a koreai gyermekek javára. T. L. P. elsőként javasolta, fizetésük felének a felajánlását. Alig tudott elmenekülni a dühöngő munkások haragjától.

-Az első sikertelen felvételi után, nem találtam valamilyen irodai munkát, hogy készülhessek a következő felvételi vizsgára. T. L. P. tudta, hogy a szüleim soha nem állnak be a társulásba, ezért javasolta, mivel betöltöttem a 18 évet lépjek be én a társulásba, legyen ott a nevem.

- De mit adjak be, nekem nincs földem, vagy állatom.

- Semmi gond, kérsz apádtól egy akármilyen állatot. Juhot is kérhetsz, az is jó. És beadod a társulásba- válaszolta a szomszéd.

Talán nem is kell mondanom, hogy két hét múltán már árubeszerző szakember voltam a szövetkezetnél! Bírálatai miatt a falu pozícióban lévő kommunistái kivetették maguk közül, disznógondozó lett egy állami gazdaságban, de elveit soha nem adta fel! Én személy szerint tiszteltem ezt az álmodozó embert, aki képtelen volt a köpönyegforgatásra, és ezért legjobban társai szüklátóköre és érdekpolitizálása keserítették el. Hol vannak ma már az ilyen emberek? Igaz, ehhez kellett diktatúrák, forradalmaknak, vagy giveccszerű átvedlések, elvek sárba tiprása, semmibe vétele! Kellettek a keserű kiábrándulások, amelyek máig húzódnak. Ezekből az utolsókat T. L. P. nem érthette már meg. És rejtély marad, mit szólana ma az elveihez, amelyekben annyira hitt! Ezt az embert lehetett tisztelni! De hogy csodálhattuk volna Kovács György író, aki az 1949. december 22-i Romániai Magyar Szó ünnepi számában írja:

„Két fiam van. A nagyobbik nyolc éves, a kisebbik négy éves...Pár hónappal ezelőtt Sztálin elvtárs szép képét fedezték fel egy szovjet folyóiratban...A nagyobbiknak ez a legkedvesebb rajzolni valója...” Aztán az író beszél egy könyvről, amelyet mindig szem előtt tart, amikor ír. De nézzük csak tovább: „Most, amíg ezt a pár sort írom, a gyermekek békében alusznak. Az egyik gyermek kezében Sztálin kép. Kis ujjával erősen szorítja. És mosolya teli van ezzel a képpel”(Gagy József- A krízis éve 1949, 34. o.)

Hát igen, a mai fiatalok arca is tele van ilyen mosollyal, ha ezt olvassák. De akkorjában mi csak rejtve mosolyoghattunk ezeken az írásokon.

Valamiről még szólanom kell, mert tetteinket, kultúránkat kicsiben csak úgy érthetjük meg, ha tágítunk a körön, a kor jelenségeit vizsgáljuk országos és fél világ szinten.

Nos, számomra a fenti, eszmébe belehabarodott embereknél sokkal ellenszenvesebbek az új (és néha régi) generáció nihilista ifjú titánjai, akik még le sem tettek az irodalom, esetleg más művészeti ág asztalára egy valamire való alkotást, és ma (ez a ma 1989-től tart ki tudja meddig!), nagyítóval keresik azokat a műveket, elszólásokat, amelyek nagy öregjeink műveiben támadhatóak! Így esett szó pl. Sütő Andrásról, többek között, aki a kezdeti elbeszéléseiben leírt olyan élethelyzeteket, amelyek jók voltak az akkori Bogár Zsuzsikáknak, akik elindultak hazulról, a sárból, háború utáni nyomorból egy képzelt, beharangozott és nálunk még ki nem próbált világ felé! De kérdem én, hányan voltak, akik így indultak, reményekkel tele az életbe? Az akkori új iskolarendszer erre lehetőséget adott. De később, csak erre nem emlékezhetnek az ifjú titánok, mert akkor sehol sem voltak, és ha léteztek, akkor keményen lapítottak, hallgattak és ma azt állítják, hogy a „fiókoknak írtak” (ilyen is volt!), mondom, később már a Sütő- drámák és sok műve, amit itt ritkán nyomtathatott ki, de megjelentek, és ismeretség kellett, hogy azokhoz hozzá férhessünk, valóságos lélekfürdők voltak, balzsam a mi megkínzott magyarságunkra! Hogy kerestük, atyám, a Székely János, Szilágyi Domokos, Szász János, Kányádi Sándor, Szőcs Kálmán és mások sorai között a kicsillanó vagy elrejtett igazságunkat! És felismertük azokat, mind felismertük, továbbadtuk, megszívleltük.

Hogy írtak kezdetben vagy évente egy-egy „dicsőítő verset” a világ furcsa diktátoraihoz, akik sokszor még a külföldet, a világot is becsapták ál- megvalósításaikkal és al- batorságukkal? Próbálták volna visszautasítani azt! Akik megpróbálták, én láttam azokat személyesen a Duna- Deltában, Peripráván, Chilia- Vechen, a Grinden, Stanan a politikai fogolytáborokban sínylődni, embertelen körülmények között. De mit tudnak erről a ma annyira bátor, hangos ifjú vagy vénülő titánjai? Hiszen ma, főleg a volt szocialista országokban, értékrend- zavar van. Rengetegen átvedlettek bátor, harcos volt- ellenállóvá, kommunistákból lettek az új kapitalisták, a forradalmár jelvényt és igazolványt volt pribékek, aktivisták, szekusok is viselik. Hát, erről csak ennyit!

Valóban voltak olyan emberek is, aki soha nem vették a szájukra a demagóg, kommunista jelszavakat, neveket! És mégis igazi kultúrtényezői voltak (na, végre visszatértem a témámhoz) a gyimesi közösségeknek. Egy ilyen Emberről szeretnék szólni a tisztelet hangján, az ismert néprajzgyűjtőről, Kallós Zoltánról beszélek, aki külön önálló, egyéni kultúrintézménynek számított az 1950-es, 60-as években Gyimesben. Nem néhány napra szállt ki ide, az emberek közé, mint a kutatók nagy része, hanem hosszadalmasan figyelte, gyűjtötte a gyimesiek zenekincseit: 1958 és 1966 között élt itt. Két évet Felsőlokon tanított, majd a középloki faipari vállalatnál dolgozott. De nem bent az irodában, hanem kint az erdővágók között! Este a szabadúzó mellett pedig a favágó gyimesi csángó férfiak keserveseit, népdalait hallgatta, jegyezte, magnóra vette. Ahol járt, Moldvában, a mezőségen, Kalotaszegen, mindenhol ezt tette! Amíg tanított, a hosszú őszi és téli estéken, először minket, a fiatalokat gyűjtött maga köré, énekeltek, furcsa hangzású, de a mieinkkel rokon moldvai énekeket hallgattunk, tanultunk és így észrevétlenül megismerte a legjobb fiatal énekeseket, majd magnóra énekelte őket. Általuk felkutatta, megismert az idősebb énekeseket is, akik még emlékeztek a szebbnél- szebb balladákra, keservesekre, katonadalokra. Nem volt Gyimesnek olyan szeglete, ahol ne gyűjtött volna kincseket érő énekeket. Így aztán lassan, alaposan elkészültek a híres kötetei, amelyekkel berobbant a halhatatlanok világába! És mindig elmondta, hogy „nektek gyönyörű zenei anyanyelvetek van, amit nem szabad elfelejteni”.

Én most csak két kötetét szeretném megemlíteni:

Balladák könyve és Tegnap a Gyimesben jártam

Azt, hogy milyen óriási munkát igényelhetett a gyűjtés, ideírom, milyen helyekről származnak, mennyit kereshette a jó énekeseket, akiknek stílusuk is volt.

Ugrapatakáról 10 éneket, Görbepatakáról 7 éneket, Háromkútról 4, Bükkhavas patakáról 5 éneket tartott érdemesnek elénekelteni, pontosan jegyezve az adatközlő adatait, helységet és időt. A kötet 267 népi alkotást tartalmaz erdélyi és moldvai falvakból. A kötet 1970-ben jelent meg először.

A Tegnap a Gyimesben jártam című kötet 1989-ben jelent meg és tartalmaz 109 keservest, 89 táncnótát, lakodalmast, mulató dalt, csúfolót, valamint 67 új stílusú dalt. Nagy részét 1957 és 65 között gyűjtötte, de van egy néhány népdal 1969-ből és egyet 1975-ben jegyzett. A kötetet Martin Györggyel jegyzi.

Ugyancsak Martin Györggyel közösen jegyzik a *Táncstudományi Tanulmányok- 1967- 1970* kiadott kötetben szereplő **A gyimesi csángók táncélete és táncai** című tanulmányt, amely a legátfogóbb és pontosan lejegyzett gyűjtemény a gyimesiek tánc kultúrájáról.

Amit tőle tanultunk, az máig elkísér. Ahogy jelentek meg a könyvei, lemezei, kazettái, még vissza- vissza járt Gyimesbe, osztogatta még élő énekeseinek azokat. Aztán otthon, Válaszúton, olyan központot épített, ahol évente százak tanulják és ropják az erdélyi néptáncokat, éneklük a szebbnél- szebb népdalokat. Mostanában nem volt ideje erre járni, mert hallatlan energiával iskolát alapított a szülői házban, bentlakással, ellátással, ahol erdélyi szórványok gyermekei magyarul tanulhatnak. Elcsodálkozom, mire képes egy-egy ember! Nem mellőzve magyarkodott, **hanem összegyűjtötte azokat a kincseket, amelyek bizonyítják, milyen gazdag a mi kultúránk is! Legyen áldott a neve!**

Ennyit szerettem volna elmondani a kultúra terjesztéséről, szerepéről, az emberekről itt, Gyimesben Trianon és a politika árnyékában.

Könyvészeti anyag

- 1.) A gyimesközéploki kultúrotthon irattára
- 2.) Szőcs János Elemi oktatás Csíkszékben 1571-1800 (in) A Csíki Múzeum évkönyve 2007-2008 Különlenyomat
- 3.) Szőcs János A gyimesközéploki iskola alapítása, története (1825-1948) (in) Acta-2002, Sepsiszentgyörgy 2002 Múzeumi évkönyv
- 4.) 12 darab szerepes füzet, kézirat a női főszerepekkel 1925. 1932
- 5.) Pálfi Csaba- _A Gyöngyös bokréta története (in) Táncstudományi tanulmányok
- 6.) Évkönyvek 1918- 1929)
- 7.) Dömötör Tekla Naptári ünnepek, népi színjátszás
- 8.) Művelődés- 1961, 63, 71, 74-es számok
- 9.) Újságkollekciók Szabadság, Romániai Magyar Szó
- 10.) Honismeret 25. évfolyam, 6. sz. 1997

Melléklet

Mellékeljük a középloki kultúrotthon három munkatervét annak bizonyítására, hogy mennyi mindent terveztek az új embertípus kialakítása céljából. Azok közül sok nem valósult meg, de a tanerők úgynevezett „hazug füzeteiben” feltüntették a „megvalósítva” oszlopban.

Munkaterv az 1963/ 64-es évre

Gyimesközéploki Központi Kultúrotthon részére

I. Művészeti tevékenység

Újrászervezzük a vegyes kórust. Határidő:.....Felel.....

Öt színjátszó csoportot működtetünk. Két három felvonásos és két egyfelvonásos darabot) Négy táncsoporthoz betanítunk csángó, székely és román táncokat.

A megállónál egy bábesoporthoz alakítunk

A három iskolakörzetben agitációs művészbrigádokat szervezünk.

Népi zenekart színpadra állítjuk (csángózene)

II. Tömeg kulturális tevékenység

Megalakítjuk a községi tudományos előadó brigádot, amelyek munkaterv szerint dolgoznak

A román nyelv elsajátítására az iskolában nagy hangsúlyt fektetünk, Iskolán kívül a fiataloknak román kört szervezünk.

Agro- zootechnikai előadás sorozatot indítunk.

Minden iskolánál működtetjük a „szülők iskoláját”, melyek munkaterv szerint dolgoznak.

Községi szinten 25 olvasókört szervezünk.

Megszervezzük a „nagykorúsítást”, előtte előadásorozatot indítunk.

III. Agitációs propaganda

- Kül és belpolitikai tájékoztatókat szervezünk.
- 30 drb. Mozgósító jelszót készítünk.
- Megszervezzük a nők óráját.
- Hazafias akciókat szervezünk a pionír és I.M.SZ. tagoknak.
- A községi faliújságok cikkeit rendszeresen cseréljük.

IV. Könyvvel végzett munka

- Hetente egy könyvismertetőt tartunk a könyvtárban.
- Ki ismeri fel a vers költőjét- címmel versenyt szervezünk.
- Szervezünk egy író- olvasó találkozót.
- A három nagyobb iskolánál betanulnak egy irodalmi összeállítást- „A Párt dicsérete” címmel.

V. Filmmel végzett munka

A megálló és központi mozivetítők hetente egyszer kiszállnak Boros patakára és Bükkhavasra.

- Filmismertetőket tartunk.
- Megszervezzük a falusi filmhónapot.

VI. Tudományos nevelés

Nagy hangsúlyt fektetünk az ateista, tudományos nevelésre.

Diafilmeket vetítünk ilyen témákkal és előadásokat tartunk.(ahol van villany)

Törvényismertetőket tartunk.

Rádió hallgatásokat szervezünk

Aztán ezeket az évi munkaterveket hónapokra, napokra osztották, dátummal és felelősökkel, ilyenformán:

Napokra tervezett állandó tevékenységek 1970- 71

<u>Napok</u>	<u>Tevékenység megnevezése</u>	<u>Óra</u>	<u>A tevékenység helye</u>	<u>Felelős</u>
Hétfő	Előadás	19	Gyűlésterem	
	Énekkari próba	20- 22	Nagyterem	
Kedd	Filmismertető	20	Vetítőterem	
	Filmvetítés	20	Vetítőterem	
Szerda	Szindarab próba	20	Könyvtár	
	Énekkari próba	20	Hidegségi kultúrotthon	
	Televízió nézés	19	Klub	
Csütörtök	Filmvetítés	19	Vetítő terem	
	Ifjúsági csütörtök	20	Nagyterem	
	Szindarabpróba	18	Könyvtár	
Péntek	Közös rádióhallgatás	18	Könyvtár	
	Könyvismertető	16	Könyvtár	
	Kóruspróba	20	Nagyterem	
Szombat	Szindarabos bál	20	Nagyterem	
Vasárnap	Délutáni táncmulatság	13	Kultúrház	

Mese délelőtt(gyermekeknek) 10	Könyvtár
Mozi vetítés 20	Nagyterem

Ilyen zsúfolt heti programok voltak, a tanerőkre hárult a szervezés. A „hazug füzetek” is erről árulkodnak.

Gyimesközéplak, 2009 július hava.

Tankó Gyula